

ÉRTEKEZÉSEK EMLÉKEZÉSEK

MÓCSY ANDRÁS

A RÓMAI NÉV MINT
TÁRSADALOMTÖRTÉNETI
FORRÁS

42

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

ÉRTEKEZÉSEK
EMLÉKEZÉSEK

ÉRTEKEZÉSEK EMLÉKEZÉSEK

SZERKESZTI
TOLNAI MÁRTON

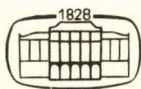

MÓCSY ANDRÁS

A RÓMAI NÉV MINT
TÁRSADALOMTÖRTÉNETI
FORRÁS

AKADÉMIAI SZÉKFOGLALÓ

1983. ÁPRILIS 6.

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

A kiadványsorozatban a Magyar Tudományos Akadémia 1982.
évi CXLII. Közgyűlése időpontjától megválasztott rendes és
levelező tagok székfoglalói — önálló kötetben — látnak
napvilágot.

A sorozat indításáról az Akadémia főtitkárának 22/1/1982.
számú állásfoglalása rendelkezett

ISBN 963 05 4087 8

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1985, Mócsy András

Printed in Hungary

A személynevek és névadási szokások fontosságát a római kor társadalmi, kulturális és nyelvi viszonyainak feltárásában akkor ismerték fel, amikor az óriási tömegben ránk maradt feliratok kritikai és kimerítő gyűjteményét Mommsen megindította. Addig, a múlt század közepe előtt, a római név a régiségtanok egyik fejezeteként csupán azt a helyet foglalta el, amely kijárt neki a latin auktorok jobb megértéséhez szükséges ismeretek között. Hogy a római kori névadás nem csak a régiségtanok iskolás szabályai szempontjából mint szabályszerűségek vagy szabályellenességek példatára érdekes, hanem mint történeti produktum és elsősorban mint ilyen, azt a Római Birodalom latin nyelvű feliratainak nagy gyűjteménye, a *Corpus Inscriptionum Latinarum* tette világossá. Mommsen rendszerező figyelme természetesen kiterjedt a római névadásra is, de csak a feliratos források hiánytalan gyűjtése alapján figyelhetett fel arra, hogy még a nagyon közönségesnek látszó latin nevek is gyakran a helyi kultúrák és a divat függvényei voltak, és épp ezért sajátos forrásértékük van.¹ Ez a megfigyelés sajnos hosszú ideig visszhangtalan maradt. A latin nevek, érthető névszók vagy értelmezhetően névszói eredetűek lévén, inkább azt a sokáig egyöntetűen vallott

¹ A CIL egyes felirataihoz fűzött sok megjegyzésen kívül lásd különösen *Cognomina Africana*. *Ephemeris Epigraphica* 4 (1881) 520.

feltételezést látszottak erősíteni, hogy a Római Birodalomban egy feltartóztathatatlan nyelvi és kulturális uniformizálódás zajlott le; a helyi nyelvek és a helyi színezetű nevek helyébe a latin nyelv és a latin nevek léptek; ha a latin nyelvet értették és beszélték, akkor a világos jelentésű latin neveket is értették, tartalmi és formai változásaik tehát inkább a divat, mint regionális különbségek befolyása alatt álltak. A regionális különbségekre a nyelvtudomány figyelt fel, s ezzel a regionális szempont át is került a nyelvészet hatáskörébe. A feliratokon megőrzött barbár nevek sokasága valóban rendkívül értékes, sőt sok ókori nyelv esetében az egyetlen fennmaradt szókincset szolgáltatja. Az ó-európai nyelvek szókészletének összeállításai voltaképpen alig tartalmaznak mást, mint tulajdonneveket.

A névkutatás útjai ilyen módon kétfelé váltak. A nyelvtudomány a személynevekben az ókori nyelvek megismerésének páratlan értékű forrásanyagát fedezte fel, míg a történettudomány a személyneveket a családi kapcsolatok, a joghelyzet és esetenként a kultúrtörténet megismeréséhez hasznosítja. Erősen sarkítva azt is mondhatnánk, hogy a térbeli differenciálás a nyelvészet, az időbeli a történészek szempontjává vált. A két szempont kombinációja csak nagyon lassan jutott érvényre. Az elmúlt három évtizedben azonban világossá vált, hogy egymás szempontjait és eredményeit egyetlen diszciplína sem nélkülözheti, mert az egyoldalú következetesség zsákutcába vezet. A római kori névkutatást ma a módszerek és szempontok kombinációjára, az adattömeg nagyságából következően a statisztikai

eljárások alkalmazására és a minél szélesebb anyaggyűjtésre való törekvés jellemzi.² Ha előadásomban azt az irányzatot kívánom bemutatni, amelyet egyik bírálója „budapestinek” nevezett el,³ akkor az illendőség bizonyára azt kívánná, hogy az irányzat módszertanát, elméleti megalapozását fejtessem ki. A névkutatás módszereit és lehetőségeit, távlatait és korlátait azonban már túlon túl sokan összefoglalták,⁴ e fejtegetések közös erénye, hogy elméletben mind igazak lehetnek, hibájuk, hogy a szép elvek kifejtését ritkán követi a gyakorlat próbája.⁵ Valószínűleg azért, mert az elvek minél

² A kutatás irányairól, a folyó munkákról jó keresztmetszetet ad az 1975-ben Párizsban megtartott konferencia anyaga: *L'Onomastique Latine* (Paris, CNRS 1977). Jó helyzetfelmérés H. SOLIN, *Beiträge zur Kenntnis der griechischen Personennamen in Rom I. (Commentationes Humanarum Litterarum 48., Helsinki 1971) 15–28., uo. 9– válogatott bibliográfia.*

³ K. KURZ, *pl. Eirene* 10 (1972) 97.

⁴ SOLIN bibliográfiája (i. m.) sem sorolja fel mindegyiket, lásd *pl. J. ŠAŠEL, Akte des IV. Internationalen Kongresses für griech. und lat. Epigraphik Wien 1962 (uo. 1964) 352–; A. MÓCSY, Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen (Bp. 1959) 143–; G. ALFÖLDY, Die Personennamen der röm. Provinz Dalmatia (Heidelberg 1969) 9–, bibliográfiával.*

⁵ Ez az oka annak, hogy a „budapesti iskola” képviselői miért nem válaszoltak K. Kurz idézett és további számos fejtegetésére. Az ő módszertani kioktatásai elméletben helyes tételeket tartalmaznak, amelyeket arra az axiómára lehet visszavezetni, hogy mindent tudnunk kell ahhoz, hogy mindent megtudhassunk. Vitatkozni csak akkor fogunk tudni, ha az általa ideálisnak tartott módszert ígérete szerint (vö. *Listy Filologické* 86 [1963] 222) alkalmazásában is bemutatja. Lásd még G. ALFÖLDY megjegyzését F. VITTINGHOFF hasonló módszertani

nagyobb adattömeg összegyűjtését követelik meg. Ha a „budapesti” módszert definiálni akarnám, az nem is lenne más, mint a teljesség a nyersanyagban és komplexitás a szempontokban. A római császárkor társadalomtörténetének kutatása egyfajta információhiányban szenved, mert a felhasználható közvetlen forrásadatok száma véges, általánosíthatóságuk korlátozott. Ezzel szemben óriási és folyton növekvő számban ismertek a társadalom egyedei, több százezer név szerint ismert ember pedig akkor is kihívás a kutató számára, ha e nevek egy része reménytelenül uniformisnak látszik. Uniformitás és sokféleség a Római Birodalom társadalmára és kultúrájára együttesen jellemző, tehát együttesen vizsgálándó. Ugyanígy a feliratok hiánya vagy sokasága sem pusztán sajnálatos vagy örvendetes körülmény, hanem szintén a társadalomra jellemző tünet,⁶ amelynek értelmezése elsősorban a feliratokon szereplő emberek meghatározása útján

---

ellenvetéseire: *Anzeiger für die Altertumswissenschaft* 32 (1979) 172.

⁶ A módszert ért támadások egyik fő érve a feliratok helyenkénti kis száma és fennmaradásuk esetlegessége, lásd pl. KURZ fejtegetésein kívül E. SWOBODA, *Gnomon* 34 (1962) 387–, F. VITTINGHOFF több közleményét (idézi ALFÖLDY i. h.), TÓTH E., *Antik Tanulmányok* 23 (1976) 116. A hiányra vagy a mennyiségi különbségek esetlegességére való hivatkozás — azon kívül, hogy ignorálja a nagy számok törvényét — voltaképpen annak a pozitívizmusnak a kerékvágásában reked meg, amely bizonyos források hiányából agnosztikus lesz, vagy pedig eddig ismeretlen források felbukkanására vár ott, ahol elemi történeti okokból ilyenek nem, vagy csak a proporcionális különbségek keretei között várhatók.

lehetséges. Ezeknek az embereknek a nagyobbik részéről azonban nem tudunk többet, mint azt, hogy hogyan hívták. Össze kell tehát állítanunk minden név szerint ismert személyt. Mivel azonban egy ilyen kolosszális méretű proszopográfia egyetlen, minden személynél meglevő adata a személynév (korról és helyről nem beszélve), ez a proszopográfia nem lehet más, mint egy névtár. E névtár kidolgozásának hálátlan feladatára természetesen annak kellett vállalkoznia, akit a nevek forrásként való használatát illető optimizmusban marasztaltak el; a pesszimizmusból per definitionem hiányzik az indíték az ilyen munkára. Sőt, ez a pesszimizmus teljesen indokoltnak is látszik az eddigi névtárak egyoldalúan nyelvészeti vagy egyoldalúan regisztráló-statisztikai szempontjai miatt. A teljesség ezúttal azt jelenti, hogy egy hiánytalan anyaggyűjtés sem a nyelvi, sem a szociális szempontokat nem mellőzheti, e szempontok azonban akkor válhatnak rendezési elvvé és vezethetnek használható eredményhez, ha magát a gyűjtést, az anyag összeállítását nem befolyásolják.

Egy névtár előadásban való ismertetése nehéz feladat. Néhány lapját ismertetni alig lenne több, mintha egy telefonkönyv találomra kitépett lapjait olvasnám fel, ami egyben azt a látszatot is kelthetné, hogy a meggyőző esetek példatárát hozom elhallgatva az ellenpéldákat. A manapság annyira divatos metodikai fejtegetések pedig — a telefonkönyv hasonlatánál maradván — arra hasonlítanak, mintha a posta telefonkönyvek helyett a tele-

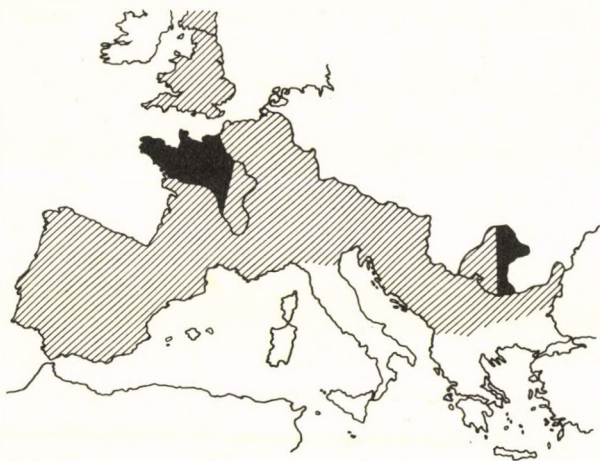
fonkönyv-készítés vezérfonalát adná az előfizetők kezébe.

Ezt elkerülendő a névkutatás egyik eljárását mutatom be. Kiválasztottam a Római Birodalom európai részének két kisebb területét, amelyek feliratos anyaga több szempontból hasonló, és e két embercsoport neveit fogom összehasonlítva vizsgálni. A kiválasztás első szempontja az volt, hogy a két terület ne legyen határos még feldolgozatlan területekkel. Az eddig feldolgozott terület anyaga csak így válhat alkalmas háttérre. A másik követelmény az volt, hogy a feliratos anyag nagysága és területi megoszlása azonos legyen. A feliratok ugyanis nem egyenletesen oszlanak meg a Római Birodalom provinciáiban (1. ábra). Vannak óriási területek,

1. ábra

2. ábra

ahonnan nagy múltú és intenzív kutatás ellenére is kevés feliratot ismerünk. Két, feliratban egyaránt szegény vidék *Gallia Lugdunensis* tartomány nyugati és *Dacia* tartomány keleti fele (2. ábra). Kiválasztásukat ajánlja az is, hogy e két régió feliratainak száma majdnem azonos,⁷ mégpedig úgy, hogy az

⁷ *Lugdunensisben*: CIL XIII 3017, 3023–3244, 11 272–11 285. IG XIV 2524–2535. ITG 334–350. AÉ 1965. 184; 1968. 308; 1969–1970. 405–408; 1974. 423; 1976. 456; 1978. 498 = 1976. 454. *Daciában*: CIL III 786–821, 945–964, 1587a, 1590a–1595, 1613–1626a, 6254, 6257, 7625–7629, 7717a–7719, 7724–7727, 8027–8055, 12 550–12 552, 12 602–12 606, 13 795–13 798, 14 467–14 467¹, 14 486–14 497. KERÉNYI 2391, 2474. IDR II 193–. AÉ 1913. 54; 1914. 120; 1930. 11; 1937. 141; 1950. 16; 1956. 216; 1957. 334; 1958. 309–311; 1960. 218; 1961. 87; 1963. 125; 1966. 312–326; 1967. 388, 401–406, 416–418; 1971. 379–380;

egész tartomány feliratos anyagának azonos hányadát (10, illetve 11%) alkotják.⁸

A családi nevek (gentilicium)

Az ún. császári gentiliciumok — időrendben *Iulius, Claudius, Flavius, Cocceius, Ulpus, Aelius, Aurelius, Septimius* — az egész Birodalom átlagában a többséget alkotják, két vizsgált területünkön azonban jelentős eltérés mutatkozik (a saját tartomány teljes anyagától viszont csak olyan mértékben térnek el,⁹ amilyent egy természetes

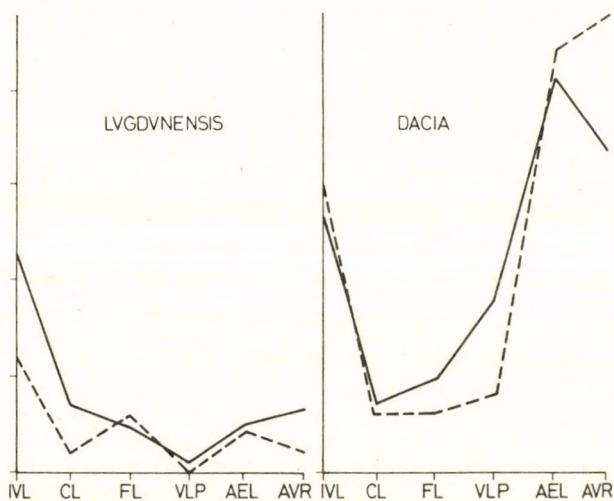

1972. 482; 1974. 564; 1975. 721–723; 1977. 666; 1978. 698–699. Mellőztem az 1980. 767=IDR II 330 feliratot az olvasás bizonytalansága, és az 1980. 767=CIL VI 11743=BÜCHLER, *Carmina Latina Epigraphica* 1498 téglafeliratot hamisítvány volta miatt.

⁸ Anyaggyűjtésemben (lásd *Nomenclator*) Dacia mintegy 1600 felirattal van képviselve. A román kutatóknál olvasható 3000, sőt ennél is nagyobb számot (pl. I. I. RUSSU, in: *L'Onomastique Latine*, 471) csak úgy tudom megmagyarázni, hogy a bélyeges téglákat, edények mesterjegyeit stb. is beszámítják. Az IDR eddigi köteteiből is ez derül ki, valamint az is, hogy a közöletlen feliratok száma nem jelentős (RUSSU: „beaucoup d'inédites”).

⁹ Amikor itt és a továbbiakban mennyiségeket hasonlítok, vagy a nevek elterjedését általában jellemzem, természetesen nem az előfordulások abszolút számát veszem alapul, mert a feliratos anyag óriási nagyságbeli eltérései abszolút számok összevetését tiltják. Az eddig feldolgozott terület anyagával többféle számítás van folyamatban; ezek eredményei előtt csak egy durvább viszonyítást alkalmaztam. Ez abból áll, hogy egy-egy terület vagy tartomány előfordulási adatát (lásd *Nomenclator*) osztom az

statisztikai szórás megenged, lásd 3. ábra). Az eltérés köztudomásúan abból ered, hogy a római polgárjogot nyert emberek milyen gentiliiumot választottak. Lugdunensisben a gentiliiumot viselő emberek 20%-a, daciai anyagunkban ellenben 63%-a viselt császári gentiliiumot. Ezt az eltérést azzal szokás magyarázni, hogy míg a Duna-vidéken az új polgár szinte kötelezően a jogadományozó császár nevét vette fel, addig a galliai-germániai területen az apa

3. ábra

illető terület feliratos anyagának indexével, ami a feliratok számának tízezrede, Észak-Itáliában pl. 0,862, míg Daciában 0,156.

nevéből képzett ún. pseudogentiliciumot (nom fabriqué). Ez a magyarázat némi pontosításra szorul. Galliai területünkön a legkorábbi császári gentilicium, a *Iulius* még rendkívül gyakori, *Claudius* azonban már csak egy van, és a három *Flavius* közül az egyik a császár felszabadított rabszolgája, egy másik pedig afrikai bevándorló. Az összesen 3 *Aelius* és *Aurelius* közül egy megint csak *Augusti libertus*, egy pedig katona. Úgy tűnhet tehát, hogy a Iuliusok polgárjogukat Caesartól, Augustustól vagy két utódjától kapták, Claudiusától kezdve azonban már a pseudogentilicium vált szokássá. Ezzel szemben valószínűbb, hogy a pseudogentilicium felvétele nem volt kizárólagos gyakorlat. Az új polgárok a későbbi időben is felvehették a *Iulius* nevet vagy egy valódi (többnyire italikus eredetű) gentiliciumot és bizonyos esetekben a császár gentiliciumát is. Ezek a ritka esetek, ha nem katonákról volt szó, akkor talán a császárral való különleges kapcsolattal magyarázhatók.¹⁰ Ami a *Iuliusokat* illeti, Galliában több példát idézhetünk arra, hogy előkelő családok tagjai leszármazásukat nem a szokásos módon, praenomenel tüntették fel (*C. Iulius C. filius* . . .), hanem úgy, hogy az ősök gentiliciumát is kiírták, holott ez evidens lehetett volna. Mintha hangsúlyozni akarták volna gentiliciumuk „valódiságát”.¹¹

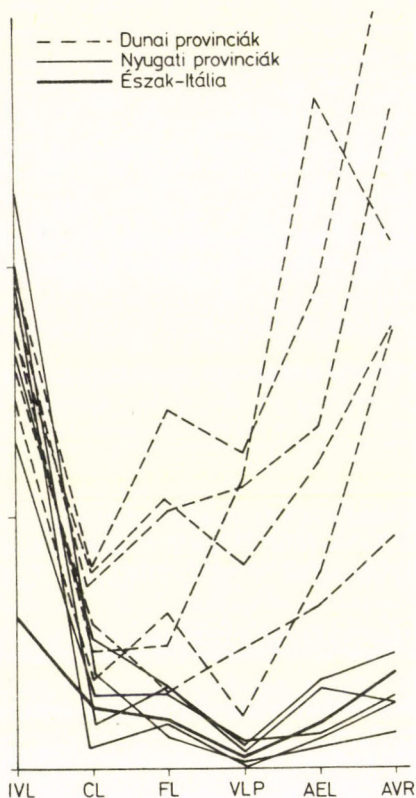
¹⁰ Így talán a *civitas Riedonum* egy előkelő tagjánál, aki *sacerdos Romae et Augusti* volt AÉ 1969–1970, 405. Felirata a 135. évből való, *Flavius* neve tehát apjától vagy nagyapjától származik.

¹¹ *Iuliusok* pl. CIL XIII 1039 (már i. sz. 19-ben!) vagy ITG 149. *Pompeiusok* CIL XIII 939, 1686, 1704.

Úgy látszik mármost, hogy a *Iulius* nevet a dunai provinciákban is felvehették olyanok, akik valamely későbbi császár alatt nyertek polgárjogot. Különben a Traianus alatt létesített Daciában a korábbi császári nomeneknek időben visszafelé haladva ritkulniok kellene, ahogyan valóban kevesebb a *Flavius*, mint az *Ulpus* és kevesebb a *Claudius*, mint a *Flavius* (3. ábra). *Iulius*ból azonban olyan sok van, hogy aligha számíthatók a császárkor legrégibb polgárai közé. Ezt a nevet a Dunánál valószínűleg azok közé a gentiliciumok közé kell sorolnunk, amelyeket a 2. sz. folyamán katonák is felvehettek. A *Iulius*ok részaránya igen nagy azok között a legionáriusok között, akiket moesia-i legiók katonalistái¹² sorolnak fel. A cognomenek dönthetik el, hogy e sok *Iulius* között kereshetünk-e Galliából vagy Germaniából származó katonákat. Nyugat és kelet között ugyanis az az alapvető különbség (4. ábra), hogy nyugaton a *Iulius*ok nagy száma után minden császári név egyformán ritka, míg keleten a *Iulius*ok ugyan sokan vannak, de a későbbi dinasztiák nevei bár változó gyakorisággal, de növekvőben vannak. Ebből gyakran arra következtetnek, hogy a dunai provinciákban az új polgárok kötelezően a császár nevét vették fel, az egyes császári gentiliciumok mennyiségi különbségei tehát a polgárjog-politika megbízható mércéjét adják. Valószínű azonban,

¹² CIL III 3524, 4452, 11 180. RIU 879 (Pannonia), CIL III 14 507 (Moesia Superior), CIL III 6178–6180. 7449 (Moesia Inferior). Ezzel szemben lásd a dák háborúban elesett katonák listáját Tropaeum Traianiban, ahol a kisszámú *Iulius*ok kölni eredetűek: CIL III 14 214. AÉ 1963. 99.

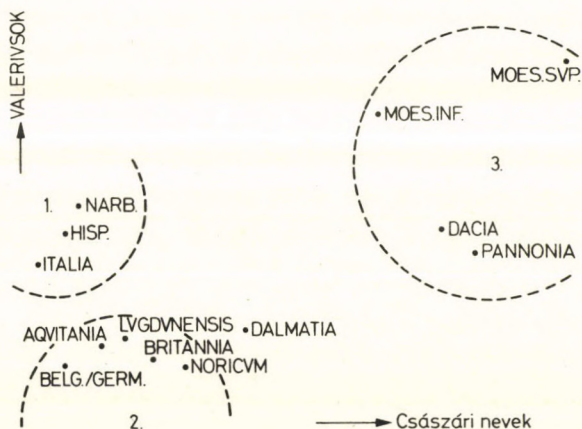

4. ábra

hogy csak az új polgárok bizonyos kategóriái vették fel a császár nevét, mások válogathattak régi italikus gentiliicumok között. Ez magyarázhatja meg a *Valerius* név óriási elterjedését, hiszen elképzelhetetlen, hogy minden *Valerius* a republikánus kor *Valeria gens*-ének vérszerinti vagy jogszerinti leszá-

mazottja lett volna. Daciai anyagunkban 7 *Valerius* található, és ebből 4 auxiliáris katona.¹³ A *Valerius*-sok gyakoriság szempontjából minden nyugati tartományban a *Iulius*sok után következnek, Észak-Itáliában még a *Iulius*soknál is gyakoribbak. A *Valerius* név és a császári gentiliciumok egymáshoz viszonyított gyakorisága szerint az európai provinciák három csoportba oszthatók (5. ábra):

1. A leggyakoribb a *Valerius* név ott, ahol a császári nevek viszonylag ritkák. Ezek azok a provinciák, amelyekben a polgárjogadás már a köztársaság idejében megkezdődött: Észak-Itália, Gallia, Narbonensis és Hispánia.

5. ábra

¹³ CIL III 8049. IDR II 353. AÉ 1957. 334. Katonák: CIL III 805–808, 811, 7627, 12 602.

2. Talán ezért ritkább a *Valerius* a többi galliai és germán provinciákban. Előbb a *Iulius*, majd a pseudogentiliciumok miatt nem terjedt el. Noricum azért tartozik ide, mert ez a provincia a pseudogentilicium elterjedésének keleti határa.

3. A dunai provinciákban annak ellenére gyakoriak a *Valerius*ok, hogy ott a császári gentili-
ciumok a leggyakoribbak. Valószínű, hogy a *Valerius* név ott a császári gentili-
ciumokkal egyenértékű jele volt a polgárjognak. Moesiában a *Valerius*ok nagyobbik része katona.

A besorozáskor vagy a szolgálat alatt polgárjogot kapott katonák tehát nem voltak kötelesek a császár nevét felvenni. A jó omenű (< *valere*) *Valerius* és néhány más közismert italikus gentili-
cium a dunai hadseregben, valamint a katonák közvetítésével a civil lakosságnál a szabad névválasztás következtében vált gyakorivá.

Nézzük a többi gentili-
ciumot. Viselőik száma lugdunensisi anyagunkban 50 körül van, Daciában sem sokkal kisebb (34). Mindkét régióban két nagy csoportra oszthatjuk őket, az ún. valódi, itáliai eredetű nevekre, és a pseudogentili-
ciumokra. Utóbbiakkal kezdve természetesen jóval több van belőlük Lugdunensisben. Kelta nevekből képzett pseudo-
gentili-
ciumok *Bellicovius*, *Duronius*, *Esumagius*, *Iomaglius*, *Mallonius*, *Melius*, *Sennius*,¹⁴ *Senodius*,

¹⁴ Egy újabb értelmezéssel szemben (lásd AÉ 1978. 500) fenntartanám, hogy *T. Sen(nius) Felix c(ives) Puteolanus* Puteoliból származott, és helyi születésű rabszolga-tanítványával együtt készítette a mozaikot, amelyen felirata van. Patrónusa természetesen galliai volt.

Tauricius és *Usius*. Latin nevekből származnak *Acceptius*, *Albanus*, *Alpinus*, *Audacius*, *Campanius*, *Candidus*, *Frontius*, *Gemel(ius)*, *Latinius*, *Ligur(i)-us*, *Magninus*, *Paternus*, *Plac(idius)*, *Rufius*, *Sedat(ius)* és *Victorius*.¹⁵ Galliai anyagunkban a családneveknek több mint a felét ezek a sajátos helyi szokás szerint képzett nevek alkotják. Az a szokás, hogy a gentilicium helyén álló név nemzedékenként változik, még a 3. században is megmaradt.¹⁶ A pseudogentilicium tehát nem a *constitutio Antoniniana* vagy más polgárjogi változás következtében rögzült, hanem más, a helyi szociális viszonyokban mélyebben gyökerező tényezők szabták meg, mikor maradt váltakozó „családnév” vagy mikor állandósult.¹⁷ Az a szokás azonban, hogy a családnév egy ős, vagy a családnév helyén álló pseudogentilicium

¹⁵ A névképzés módját szemlélteti pl. CIL XIII 3198: egy [...]rius *Alpinus* fia *L. Alpinus L.fil...*; jellemző, hogy a filiáció szerint apjától örökli a praenomen annak ellenére, hogy a gentiliciumot nem. Az apa cognomenéből való gentilicium-képzés néha eltér a szokásostól: *L. Iunius Frontius* fia *L. Frontius Iunianus* (CIL XIII 3169). Itt az *-ius* végű cognomeneknél várható *-inius* képző helyett (pl. *Vicarius* > *Vicarinius*) a nevet változatlanul hagyták.

¹⁶ *Alpinus* (lásd az előző jegyzetet) Philippus korából.

¹⁷ Öröklődött a pseudogentilicium ITG 350, továbbá CIL XIII 3092, ahol azonban az is lehetséges, hogy az apa, *Pilagus*, görög nevű rabszolga volt. Neve hapax. Talán a *Phil-* kezdetű görög nevek egyikének elírása. Ebben az esetben érthető, hogy nem ezt a cognoment örököltette át. Az előkelő *T. Sennius Sollemnis Sollemnini* f. CIL XIII 3162 feltehetően a romanizáció olyan magas fokán állt, amelyen egy arisztokrata *gens*-hez való tartozás római módon való hangsúlyozásának már jelentősége lehetett.

az apa nevéből származik, annyira alapvető névadási szokás volt, hogy egy sor italicus eredetű gentilicium értelmezéséhez is segítséget nyújthat.¹⁸ Az először Itáliában, és gyakran ismert köztársasági *gens*-ek nevéként felbukkanó gentiliciumok a provinciákban különböző módokon terjedhettek el. Lugdunensisben alapos lehet a gyanúnk, hogy néhány ilyen név voltaképpen a pseudogentiliciumok közé sorolandó. A kulcsot az ősi *Atilia gens* nevének elírása adja a kezünkbe: *Attilius*¹⁹ ugyanis a kelta *Attilus*-ból származik (6. ábra), és ha e név elterjedési körzetében az *Atilius* is előfordul, akkor

6. ábra

¹⁸ Nem foglalkozom két töredékes, illetve rövidített névvel: *M. Lic [ ]* CIL XIII 3102 és *Car(...)* ITG 350. Mindkettő sokféle módon egészíthető ki.

¹⁹ CIL XIII 3040.

utóbbit sem lehet a keltától elvonatkoztatni. *Domitius*²⁰ egy kelta nyelvterületen, bennszülöttek között található névcsoporthal függ össze,²¹ *Suillius*, amely Galliában cognomenként is előfordul,²² a népes kelta *Sue-* (*Sui-*, *Soi-* stb.) tőhöz hasonlítanám, *Usius* származhatott az *Us(s)-* kezdetű nevekből,²³ nem szorul bizonyításra a *Vibius* többféle eredete²⁴ és a sort még folytatni lehetne.²⁵ Természetesen nem véletlen incidenciákról van szó, hanem arról, hogy a gentilicium felvételekor a mechanikusan a névhez illesztett *-ius* vagy *-inius* képző helyett valamely összecsengő római névre esett a választás. Ritkább italikus gentiliciumoknál a coincidencia véletlenszerűsége már inkább valószínű.²⁶

²⁰ Talán cognomen *Domitia Pamfili* CIL XIII 3170.

²¹ *Domio*, *Domisi*, *Domitia* (masc.), *Domitinus*, *Domitus*. Lásd Nomenclator.

²² CIL XII 1423, 1810; vö. HAE 1924.

²³ *Usaiu*, *Usaia*, *Useitus*, *Usia*, *Usigatus*, *Usillus*, *Usio*, *Ussus* stb.

²⁴ A névről pl. F. LOCHNER-HÜTTENBACH, *Situla* 14–15 (1974).

²⁵ Helyszűke folytán itt sorolom fel a további, véleményem szerint ide tartozó nevet: *Lucanius* CIL XIII 3183, amely a nyugati kelta területen is elterjedt *Lucanus* derivátuma is lehetett, vö. *Lucceius* CIL XIII 3107, 3123, amely a kelta *Luc(c)-* tőből is eredhetett. *Marius* AÉ 1974. 423 az egyik leggyakoribb kelta képzővel, *Novius* CIL XIII 3170 a *Novus* és más *Nov-* nevekkal magyarázható stb.

²⁶ Pl. *Pescinnius* CIL XIII 3114 nyilvánvalóan a *Pescennius*-nak talán a helyi nyelvhez idomuló torzulása, és mint ilyen, kiindulása lehetne egy rokon hangzású kelta névből való származtatásnak.

Daciai anyagunkban a pseudogentiliciumok kivételnek számítanak. A másutt gyakrabban előfordulók²⁷ elterjedése (7. ábra) kétségtelenné teszi, hogy bevándorlók szórványosan felbukkanó névadásával van dolgunk. A származási terület Gallia, Germania, Észak-Itália²⁸ vagy Noricum. A noricumi Solvából származott egy további gentilici-

7. ábra

²⁷ CIL III 792, 1613, 1615. *Romanus* még egy ismert Daciából: CIL III 7881, Sarmizegethusa decuriója. A mi *Romanus*unk talán ennek a családnak a libertusa volt.

²⁸ Észak-Itáliában csak a *Romanus* gyakori, amely eltérően a másik két névtől Dalmatiában is gyakoribb. Valószínűleg az itáliai kelták jellemző korai névválasztásai közül való; ezeknek a neveknek a pseudogentiliciumokra emlékeztető vonásai külön tanulmányt érdemelnének.

um viselője: *C. Censorius Serenus* centurio,²⁹ és nagy valószínűséggel noricuminak tarthatjuk a másutt ismeretlen *Upius* név viselőjét is.³⁰ Mindebből az következik, hogy a pseudogentilicium, amely tipikusan nyugati szokás, Daciában csak nyugati bevándorlók között található. Egy eset azonban ennek ellentmondani látszik. Az alsó-moesiai legio I. Italica egy kisázsiai származású veteránja a *Crispin(i)us* gentiliciumot viseli.³¹ Valószínű, hogy ezt a nevet nem szülővárosából, Aspendosból hozta magával, hanem a legióban vette fel. A besorozáskor polgárjogot kapott katonák névválasztására itt nem térhetünk ki. Úgy látszik, hogy a császári vagy a közismert italikus gentiliciumok mellett más, latinos hangzásúnak érzett névképzések is előfordulhattak, így pl. *Caius*³² vagy *Pius*.³³ A gall-germán területen tipikus *Crispus* > *Crispius* vagy *Crispinus* képzési

²⁹ CIL III 1615.

³⁰ IDR II 649: *Upia* [...]*na*. Az *Up(p)*- nevek az egész keltaságban megtalálhatók, Noricumból *Up(p)ius* CIL III 11 571. LEBER 213, 297. Bizonytalan olvasatú egy másutt ismeretlen név: *Ceselinius* IDR II 205. (centurio). Nem tartanám pseudogentiliciumnak két rokon (apa-fiú vagy testvérek) első nevét a CIL III 8027 feliraton: *Iulianus Maximinus* és *Max(...)* *Maximinus*. Mivel itt a cognomen pozíciójában álló név egyezik, és az első név tér el, továbbá mivel az oltárt egy Dolichenusszal kapcsolatos istenalaknak szentelték, talán latinul nem tudó orientális emberek romanizálták felületesen a nevüket. Ha testvérek, akkor *Iulianus* és *Max(...)*, *Maximinus* fiai, ha apa és fia, akkor *Maximinus*, *Max(...)* fia és *Iulianus*, *Maximinus* fia.

³¹ IDR II 204.

³² CIL III 7625 (legio X. Fretensis).

³³ CIL III 1618 (bizonytalan olvasat).

mód azonban nem vált szokássá; a hadseregben is kivételes maradt. Mindenesetre nincsen olyan gentili-
cium, amelyet valamelyik tipikus Duna-vidéki
névből képeztek, és még kevésbé van a bennszülöt-
tek helyi nyelvére visszavezethető akár „fabrikált”,
akár italicus név.³⁴

Ami mármost a valódi, italicus eredetű gentiliciu-
mokat illeti, amelyeket Lugdunensisben sem tudunk
a helyi névadással kapcsolatba hozni, szembetűnő
különbség mutatkozik két régiókban. Daciában a
neveket jóval többen viselik, mint Lugdunensisben;
további lényeges eltérés, hogy a leggyakoribb,
mindenütt többé-kevésbé megtalálható nevek al-
kotják Daciában a többséget, míg e nevek Lugdu-
nensisben ritkábbak. Táblázatunk ezt jól szemlélteti
(a katonákat vagy hozzátartozóikat + jelöli):

	LVG	DAC
<i>Antonius</i>		+○○
<i>Aponius</i>		+
<i>Apuleius</i>	○	
<i>Calpurnius</i>		○
<i>Cornelius</i>	+	○
<i>Cutius</i>		○

³⁴ Thrák eredetűnek látszik a *Disius* gentili-
cium CIL III 8043, feltehetőleg a *Diz-* kezdetű thrák nevek egyikéből. A felirat
azonban másodlagos Dacia déli részében, lásd az oescusi
Disiusokat GEROV 2., 319. A CIL i. h. felirat *Disiusa* is Oescusban
volt Augustalis. Maga a név másutt ismeretlen, de hasonlítható
italicus gentili-
ciumokhoz, lásd W. SCHULZE, *Zur Geschichte
lateinischer Eigennamen* (Göttingen 1904) 159-.

	LVG	DAC
<i>Domitius</i> ³⁵	○	○
<i>Fabius</i>		+
<i>Fanius</i>		○
<i>Furius</i> ³⁶	○	
<i>Gabinius</i>	○	
<i>Gavillius</i>	○	
<i>Hortensius</i>	○	
<i>Licinius</i>		○○
<i>Lucilius</i>		○
<i>Marcus</i>		○
<i>Nennius</i>		○
<i>Patulcius</i>		○
<i>Pescennius</i> ³⁷	○	
<i>Petronius</i>	○	
<i>Pompeius</i>		+○
<i>Propertius</i>	○	
<i>Silicius</i> ³⁸	○	
<i>Statilius</i>	○	
<i>Tampius</i>	○	
<i>Terentius</i>		○
<i>Var. . .</i>		○
<i>Varen(i)us</i>	○	
<i>Veturius</i>		+
<i>Volusius</i>		○
<i>. . . ricius</i>		+

³⁵ Lásd a 21. jegyzetet.

³⁶ Szenátori rangú ITG 334.

³⁷ Lásd a 26. jegyzetet.

³⁸ Afrikai: CIL XIII 3147.

Az általánosan elterjedt neveket *dőlt betű* jelzi.³⁹

Részlettanulmányok sorára lenne szükség ahhoz, hogy az e nevek mögött rejlő esetleges családi vagy más kapcsolatokat kideríthessük. Most meg kell elégednünk néhány általánosítható következtetéssel. Először: ha Lugdunensisben a ritkább gentiliicumok a gyakoribbak, akkor valószínű, hogy e neveket ott olyanok viselték, akiknek a *gens*-hez valamilyen közük volt vérségi vagy jog szerinti leszármazás folytán. Másodszor: az általánosan elterjedt nevek gyakoriságát Daciában a *Valerius* névhez hasonlóan a katonák közötti önkényes névválasztás magyarázza. Harmadszor: ahogyan a ritka *Silicius* név viselőjéről véletlenül megtudjuk, hogy Afrikába való, úgy néhány más névnél is valószínűsíthető viselőjének származási helye. Ilyen Lugdunensisben *Hortensius*⁴⁰ és *Varenus*,⁴¹ akiket Dél-Galliából származtathatunk (8. ábra), Daciában *Volusius*⁴² és *Veturius*,⁴³ akik valószínűleg Venetiából vagy Liburniából valók (9. ábra).

Mivel a családnevek természetük szerint hagyományozódnak, csak az összes ismert körülmény és a cognomenekből kifejthető kapcsolatok útján lehetne mélyebbre hatolni. Célunkhoz ezúttal elegendő lesz a két vizsgált régió családnévanyagának

³⁹ Az elterjedés méreteire lásd *Nomenclator*.

⁴⁰ CIL XIII 3157.

⁴¹ ITG 338. A Narbonensisből való származást a tribus (Voltinia) is valószínűsíti.

⁴² IDR II 353.

⁴³ CIL III 8044.

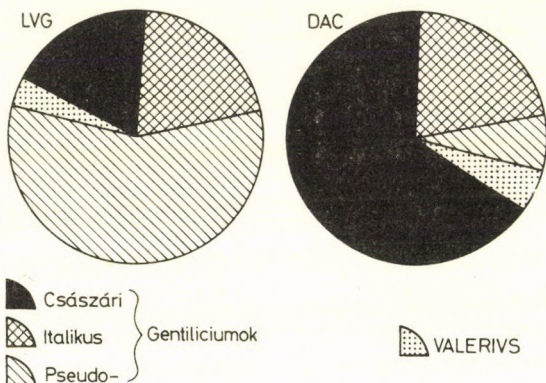

8. ábra

9. ábra

különbségeire rámutatni, amelyet diagrammal is szemléltethetünk (10. ábra). Az alapvető eltérés a császári nevek és a pseudogentiliciumok arányában mutatkozik. Utóbbiak abszolút többsége Lugdunensisben a helyi névadási szokások szívósságából következik. A legkorábbi polgárjogadáskor, majd esetenként később is felvett *Iulius* név hamar visszaszorult az erősebb hagyomány mögött, amely — több más európai törzsi hagyománnyal ellentétben⁴⁴ — nem ismerte a családok feletti szervezetek elnevezését. Amikor tehát a római külsőségek átvételére került sor, az apanév hagyományos jelöléséből alakították ki ál-családnevüket, amely csak a

10. ábra

⁴⁴ Pl. az ún. szuprafamiliáris organizációk Hispániában: M. L. ALBERTOS FIRMAT, Organizaciones suprafamiliares en la Hispania Antigua (Studia Archaeol. 37, Valladolid 1975), a liburniai genssek, a germaniai curiák stb.

háromneves rendszerben elfoglalt helye szerint volt családnév, de sokáig nemzedékenként változott. Ilyen erős helyi hagyománynak Daciában nincsen nyoma. Ahogyan a pseudogentilicium viselői Daciában idegenek, úgy a *Iuliusnál* későbbi császári nevek viselői idegenek Lugdunensisben. A valódi (italikus) nevek az aránybeli egyezés ellenére másként értelmezendők a két régióban. Lugdunensisben vagy pseudogentiliciumként terjedtek el, vagy idegenek viselték, Daciában vagy katonák vagy szintén idegenek. A cognomenek vizsgálata egyes személyeknél több esetben el fogja dönteni, melyik eshetőség a valószínűbb.

Az egyéni név (cognomen)

Lugdunensis: a kelta szubsztrátum

Az első szembetűnő sajátosság a bennszülött (kelta) szubsztrátum erős jelentkezése, ami különben a kelta nyelvű vagy bilinguis feliratokban is megmutatkozik.⁴⁵ Minden negyedik ember tiszta kelta nevet visel. Ezeket a neveket főlegesen volna elemezni, ha legalább a felük nem lenne máshol elő nem forduló, csak töve vagy suffixuma segítségével besorolható hapax⁴⁶ név, ami a kelta onomasticon

⁴⁵ Pl. CIL XIII 3204.

⁴⁶ Töredékességük ellenére biztosan keltának tartható nevek *Jllavus* CIL XIII 3240, *Jmarus* 3131, *Jamulus* 3117, *aJmulus* 3118, *JcupariJ* 3104. *aJmillus* 3075.

gazdagságát mutatja, és véleményem szerint az élő nyelv gazdagságából következik. Ugyanezt mutatja a kelta nevek területi differenciálódása is. A kelta neveknek több mint 3/4 része ugyanis a nyugati keltaságra korlátozódik, tehát az észak-itáliai és a dunai (noricumi és pannoniai) keltáknál hiányzik.

A hapax kelta nevek nagyobbik része⁴⁷ olyan elemeket tartalmaz, amelyek kizárólagosan vagy szignifikáns megoszlásban a nyugati keltaságra jellemzőek. A hosszabb kifejtést igénylő és itt csak felsorolt ilyen nevek *Adoniccus*, *Aiciognus*, *Andaricus* (a nyugati keltaságban szokásos *Ð* jelével), *Aus(i?)us*, *Bolanus* és *Buolanus*, *Docirix*, *Edo*, *Cassicias(?)*, *Ciusticus*,⁴⁸ *Coicus*, *Gisacus*, *Intinca*, *Mecagus*, *Moricus*, *Namantobogus*, *Jonixif*, *Seboddu*⁴⁹ (szintén *Ð*-vel), *Tuoticius*, *Ulidorix*, *Virtigombo*, *Viscarus*. Térképen összegeztem a különösebb elemzést nem igénylő hapax nevek családjának

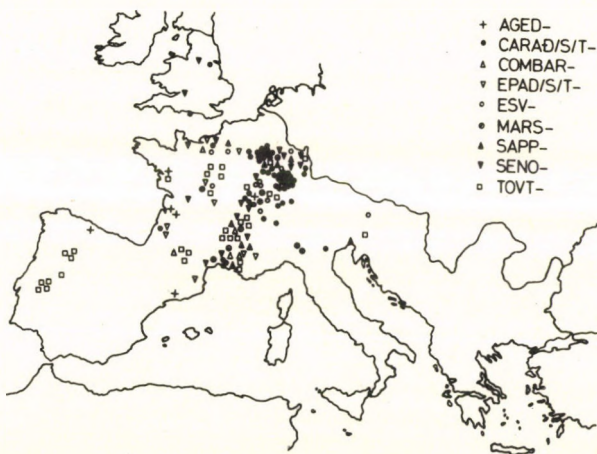
⁴⁷ Egy kis csoport értelmezhetetlen marad: *Astius* CIL XIII 3183, *Heusta* 3023, *Lectrif* 3087, *Leuthaci* (istennév?) 3029, *Runatus* 3183, *Sabiulus* 3097, *Terpalianus* 3244, *Vostrus* 3180, *Pilagus* 3092 (vö. a 17. jegyzettel).

⁴⁸ A kurzív formához hajló, sajnos elveszett feliraton (CIL XIII 3199) *Cnusticus*-t olvastak, de vö. CIL V 4888: *Ciusticus*, CIL XIII 2187: *Ciutticus*. Talán az IV-t az N és V ligatúrájának fogták fel.

⁴⁹ A többször, de nem kelta környezetben előforduló *Sebosus* névre lehetne gondolni, amelyet HOLDER (Alt-Celtischer Sprachschatz II 1421) természetesen a kelta nevek közé vett fel, de lásd ezzel szemben E. BIRLEY, *Ancient Society* 9 (1978) 269. Valószínű, hogy a *Seboddu* nem a *Sebosus* keltás írásmódja, hanem a nyugati kelta *Sevvo*, *Sevva* nevek családjába tartozik (CIL V 8962, XIII 3228, II 604. ESPÉRANDIEU 372).

előfordulását (11. ábra): az *Agedovirus*, *Caraditonus* (Ð), *Combaromarus*, *Epade[ ]*, *Epaticcus*, *Esumopas*, *Marsillus*, *Sapposa*, *Senognatus*, *Toutorix* nevek családja a nyugati keltaságra korlátozódik. Az egész kelta nyelvterületen megvan (12. ábra) az *Atervos*, *Atesmertus*, *Atextus*, *Camulognata*, *Dagob[ ]us*, *Magiusa*, *Orgetorix*,⁵⁰ *Sincilla* és *Taranu[ ]* nevek családja.

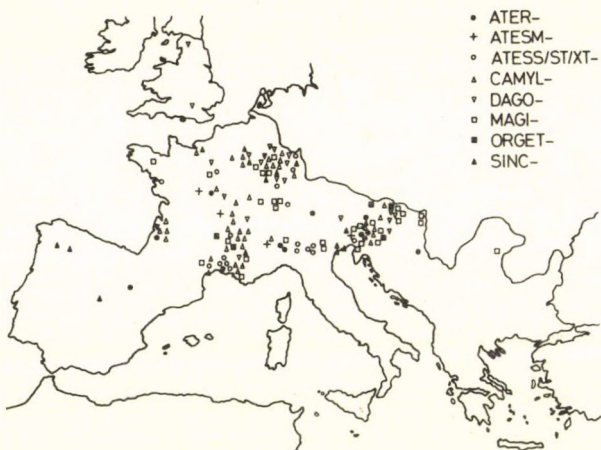
A felsorolt hapax nevek nagy száma mellett feltűnő, hogy milyen kevés olyan név van, amely többször is előfordul a kelta névanyagban. A

11. ábra

⁵⁰ A hagyományozás eltérő volta miatt anyaggyűjtésem e szakaszában még mellőztem a nem feliratokon megőrzött neveket. Orgetorix (lásd Caesar!) csak az epigráfiai anyagon belül hapax.

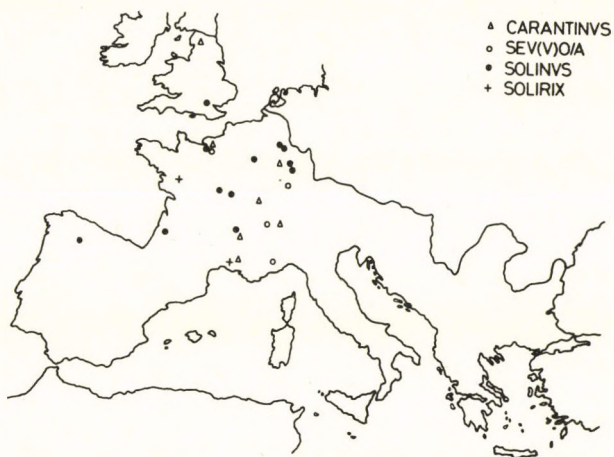

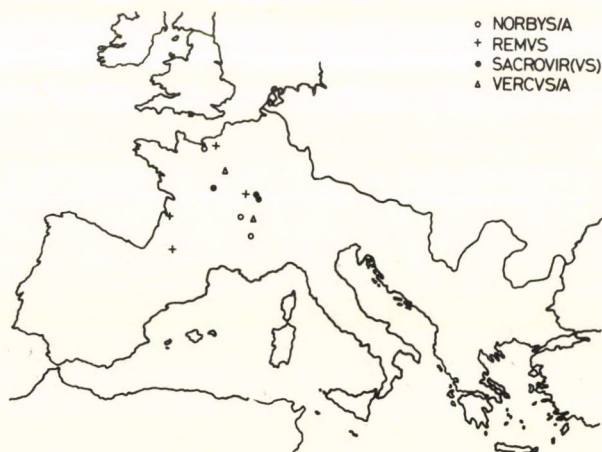
12. ábra

nyugati keltaságra jellemző nevek ezek között is többségben vannak: *Amil(lus)*, *[Ate]pomarus*, *Carantinus*, *Caratus*, *Condi[ ]*, *Illiomarus*, *Maiana*, *Maionia*, *Norba*, *Remus*, *Sacra*, *Sacrovir*, *Seva*, *Solinus*, *Solirix*, *Toutilla*, *Vassio*, *Verca*.⁵¹ Ha az elterjedést típusokra bontva térképen szemléltetjük, legalább négy csoport alakul ki: a nem szignifikáns galliai szóródás (13. ábra) mellett vannak nevek, amelyek csak Közép-Galliára (14. ábra) vagy Közép- és Dél-Galliára jellemzőek (15. ábra). Egy csoport viszont inkább a Rajna-vidék felé húz (16. ábra). Ezek a térképek azt is sejtetik, hogy a

⁵¹ Ide sorolható még ITG 340: *Smf* . . . , vö. az ilyen kezdetű neveket a Nomenclatorban.

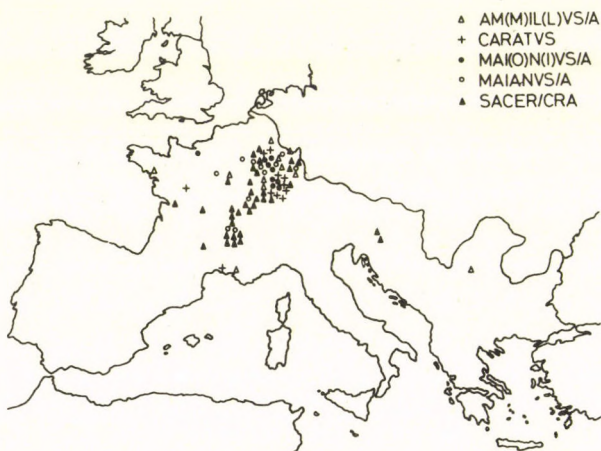
13. ábra

14. ábra

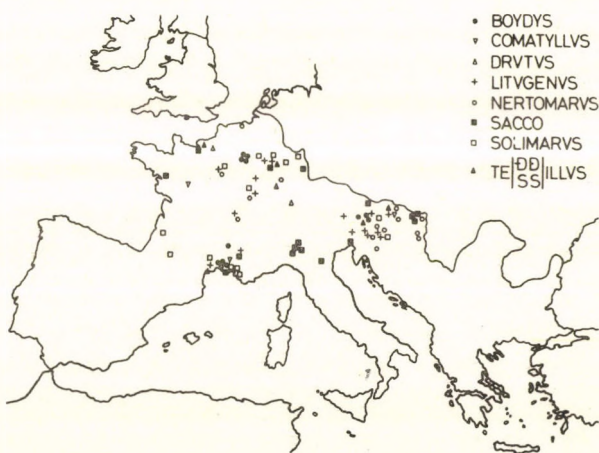
15. ábra

16. ábra

„névterületek”⁵² alapján a tartományok őslakosságának nemcsak nyelvi sajátosságait tudjuk megközelíteni, hanem fontos kulturális és talán történeti kapcsolatok is kiderülhetnek. Lugdunensis nyugati felének keltaságára más, pl. a pannoniai keltáknál valószínűleg jobban jellemző az önállóság, amelyet a kelta nyelven belüli sajátos tövek, képzők és képzési módok jeleznek. Valóban, a kelta neveknek csak egyhatoda visel többször, keleti és nyugati keltáknál egyformán előforduló nevet: *Boud[us]*, *Comatul[lus]*, *Druta*, *Litugena*, *Nertomarus*, *Sacco* (háromszor), *Teddilla* (Đ), *Solimarvus*. A térkép (17. ábra) sűrűsödése Noricumban és különösen Panno-

17. ábra

⁵² Ezt a fogalmat különösen KATIČIĆ és UNTERMANN használják.

niában egyúttal a dunai kelták névadásának talán a másodlagosságból következő egysíkúbb voltára is felhívja a figyelmet.

A kelta névadás önállósága nem zárna ki azt, hogy a latin névadás a romanizáció sokszor hangoztatott uniformizáló hatásának megfelelően színtelenül összbirodalmi legyen. Az egységesedésnek valóban sok jelét fogjuk látni, galliai régióink latin névadásának még sem ez az uralkodó vonása. A latin nevűeknek több mint a fele olyan nevet visel, amely kizárólag vagy túlnyomóan Galliára jellemző. A kizárólag Galliára jellemző nevek első pillanatban nem sok olyan sajátosságot mutatnak, amely Galliára korlátozódó elterjedésüket⁵³ megmagyarázná: *Amor, Aprilia, Apronia, Blaesus, Cassiola, Celiana, Deciminus, Desideratus, Domitilla, Frontius, Gaudilla, Geminius, Graecinus, Luciolus, Mame[rcus vagy -rtinus], Nero, Parthicus, Perpetuus, Postuminus, Primilla, Reginus, Rhenicus, Senator, Silanus, Sollemninus, Sollemnus, Tauricus, Tetricus, Virilis*. Bár e nevek jó része párhuzamban állítható azonos kezdetű kelta nevekkal (*Am-, Apr-, Bla-, Cas-, Dec-, Dom-, Ner-, Sen-, Sol-, Vir-*), néhány nevet, mint *Desideratus* vagy *Reginus* csak erőltetett egyeztetéssel lehetne a keltára visszavezetni. Ugyanakkor épp e két név elterjedése Gallián belül is egy kisebb

⁵³ A még feldolgozatlan területeken (lásd I. ábra) való esetleges elterjedést KAJANTO alapján ellenőrizhettem. A nevek többsége Gallián kívül ismeretlen, kisebb részük Itáliában és Afrikában is előfordul ugyan, de úgy, hogy a galliai előfordulással nem állapítható meg kapcsolat.

területre szorítkozik: *Reginus* Közép-Galliára, *Desideratus* Észak-Galliára és a szomszédos Rajna-vidékre. Akárhogyan is magyarázzuk a felsorolt nevek kedveltségét — hangzásbeli hasonlósággal, egy kelta név fordításával stb. — mindenképpen a latin névadás önálló alakításának bizonyítékai.

E nevek összegezett elterjedési térképén (18. ábra) szórványos előfordulásokat találunk Gallián kívül. A nevek nagyobbik részére ez nem vonatkozik. A hispániai elterjedést most figyelmen kívül hagyva feltűnő, hogy Észak-Itáliában ezek a nevek nem fordulnak elő,⁵⁴ a dunai tartományokban viszont

18. ábra

⁵⁴ Kivéve *Amort* (2), *Silanust* és *Tetricust*. Utóbbi egy libertus Polában (CIL V 8150), *Amor* lehetne az *Eros* rabszolgánév fordítása.

több katona van közöttük. Mivel a Duna-vidéki elterjedés pontjai egyetlen civil vagy több katonai személyt jelölnek,⁵⁵ e személyek galliai eredete nagyon valószínű.

Még hét olyan nevünk van, amely Észak-Itália megkerülésével terjed el a kelták lakta tartományokban (19. ábra). *Flavus* és *Flavinus* a hispániai kelták tipikus nevei közé tartozik, szórványosabban fordul elő Gallia keltáinál, a Rajna és a Duna mentén azonban már katonanévvé válik. Katonanév lesz az alsó Dunánál *Decimus* is. Ritkább, de hasonló

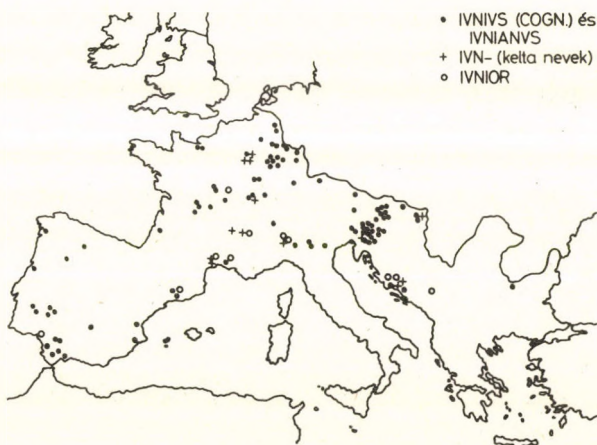

19. ábra

⁵⁵ Katonák *Reginus*, *Virilis*, *Graecinus*. Nem jeleztem a térképen azokat, akik feltüntetett eredetük szerint nem a lelőhely környékére valók, pl. *Reginus Troucetissae* f. *Trever Aquincum*-ban (CIL III 14 349⁸).

módon terjed el *Florinus* és *Veranus*, amelyek azonban nem válnak katonanévvé, ahogyan *Iunianus* sem, amelynek elterjedése Baeticát kivéve sem fedi a *Iunius* gentilicium előfordulását, s ezért a *Iun-* kezdetű kelta nevekkel kell kapcsolatba hoznunk. *Iunianus* a galliai és a noricum-i kelták latin névanyagába tartozik (20. ábra), *Decimus* a *Dec-* kezdetű, *Veranus* a *Ver-* kezdetű kelta nevek latin folyománya. *Tutus* elterjedése a *Tout-* nevekkel függ össze (21. ábra).

Van tehát egy olyan latin névcsoport, amely nem Itáliából indult ki, hanem a provinciális őslakosság hozta divatba, feltehetőleg a saját nem latin neveivel való hasonlóság miatt,⁵⁶ ami természetesen feltétele-

20. ábra

⁵⁶ Bizonyos képzők (pl. *-inus*, *-olus/a*, *-illa* stb.) preferálása egyes területeken külön tanulmány tárgya lesz. A *Luciola*, *Cassiola* stb. nevek pl. galliai jellegzetességnek látszanak.

21. ábra

zi a latin nyelv bizonyos mértékű ismeretét. Találunk kell ezért olyan latin neveket is, amelyek galliai kedveltségük ellenére Észak-Itáliában is gyakoriak, sőt esetleg onnan származtathatók. Az észak-itáliai elterjedésben az ottani keltaság is szerepet játszott, s ezért nem kell e nevek galliai elterjedésére külön magyarázatot keresnünk. Hispánia mellett Gallia és Észak-Itália az elterjedési köre a *Benignus*, *Campanus*, *Cant*(...), *Favorinus*, *Capillus* (*Capellus*), *Fer(r)onius*, *Maior*, *Metellus*, *Rullus*, *Taurinus* és *Tiro* neveknek (22. ábra). Közülük katonanév Pannoniában *Campanus* és *Taurinus*. Két további csoport csak abban különbözik ettől, hogy elterjedési köre a noricum-pannoniai határvidékig (23. ábra) vagy Pannonia keleti határáig (24. ábra) terjed. Előbbihez tartoznak *Alpinus*, *Cupitus*, *Priscinus*,

22. ábra

23. ábra

24. ábra

Taurus és *Vegetus*, utóbbihoz *Iunius* (vö. 20. ábra), *Senecio* és *Servandus*. *Senecio*-t lugdunensisi esetünkben *Senicio*-nak írták, ami a *Sen*- kezdetű kelta nevekkel való kapcsolatot annyiban is erősíti,⁵⁷ hogy a *Senic*- kezdetű nevek a nyugati keltaságban fordulnak elő.⁵⁸

Sok nevet összesítő előbbi térképeinken egyes nevek szórványos dalmatiai (különösen salonai) felbukkanásai azt a látszatot kelthették, hogy a tárgyalt névcsoportok a nem kelta Dalmatia provinciára is jellemzőek. Az adriai tengerpartot azonban

⁵⁷ Vö. KAJANTO 301.

⁵⁸ *Senicatus* CIL XIII 3503. *Senicco* 80, *Senicus/a* II 1315. ITG 121. RIB 374.

erős szálak fűzték Itáliához, ami Itáliában honos neveknek elterjedését önmagában is magyarázza. Egy további csoport valóban gyakoribb Dalmatiában is úgy, hogy elterjedésük kelet felé Pannonián nem megy túl, vagy egyre ritkul, és csak katonáknál fordul elő: *Agricola*, *Albanus*, *Genialis*, *Ferocilla*, *Iuventius*, *Lupulus/a*, *Postumus* (25. ábra). Ez a számszerűleg elenyésző névcsoport voltaképpen csak megerősíti azt, hogy tárgyalt galliai területünkön a feliratokon megfogható lakosságban Duna-vidékiek nincsenek. Ami természetesen nem jelenti azt, hogy a terület egyáltalán nem fogadott be idegeneket. Már a gentiliciumok vizsgálata sejtetni engedte, hogy dél-galliaiak bevándorlásával számolnunk kell. Lehetséges, hogy *Plac(idius)* *Docirix*

25. ábra

hispániai volt,⁵⁹ egy további hispániai gyaníthatunk *Arius*ban a név legközelebbi analógiái alapján,⁶⁰ *Silicia Namgidde*-t pun cognomene után akkor is afrikainak tartanánk, ha felirata nem mondaná,⁶¹ és *C. Varenius Voltin(ia tribu) Varus* cognomene is valószínűsíti dél-galliai származását (26. ábra). Egyébként azonban nincsenek olyan cognomenek, amelyek elszigetelten vagy a helyi

26. ábra

⁵⁹ E név egyetlen közelebbi rokona a hispániai keltaságban gyakori *Docquirus*. Az írásmód egyébként ingadozik: *Plac(idius)* *Docirix* fia *Decir(igius?)* *Lupercus* CIL XIII 3183. A *Placidus* és *Lupercus* nevek hispániai elterjedése nem szól a hispániai származtatás ellen.

⁶⁰ CIL XIII 3097: *Arius*. Hispániai párhuzamok pl. *Ar(r)e-nus*, *Area*, *Areianus*, *Areius*, *Areinus* stb.

⁶¹ CIL XIII 3147.

kelta névadási szokásoktól függetlenül bukkannának fel. Van ugyan néhány olyan név, amely birodalmi viszonylatban is ritka, sőt hapax, ezek egy része azonban helyi fejlemény, mint *Geminina*, *Sollemninus*, *Sotullianus*,⁶² *Frontius*,⁶³ *Seianus*, *Pudor*, *Falco*, *Mulio*,⁶⁴ *Numitor*. Különösen jellemző a hapax *Germanissa*, amely a latin *Germanus* kelta suffixummal bővített formája; az általánosan elterjedt *Germanus* név derivátumai (*Germanicus*, *Germanilla*, *Germanio*, *Germaniolus*, *Germaniscus*) épp Lugdunensis környékén gyakoriak⁶⁵ (27. ábra). Az önálló helyi képzésekre már korábban felhívtuk a figyelmet. A latint ebben a kelta közegben meglehetősen szuverén módon alkalmazták és alakították, ami új képzések és változatok elterjedéséhez vezetett. Az okok és feltételek ritkán hámozhatók ki, egy jellemző példát azért idézhetünk. Érthetetlen lenne a *Parthicus* név kétszeri előfordulása a Birodalomnak ebben a sarkában,⁶⁶ mert ez a név ott legfeljebb mint a császárok Traianustól kezdve felvett győzelmi jelzője válhatott ismertté. A *Partus*, *Partilla* és a *Pard-* kezdetű, nagyrészt kelta nevek

⁶² CIL XIII 3103. Valószínűleg a *Sottus* derivátuma, lásd CIL XIII 956 és FINKE 330.

⁶³ Még egyszer Dél-Galliában: CIL XII 1723.

⁶⁴ Vö. a *Mul-* kezdetű kelta neveket, pl. ESPÉRANDIEU 150: *Malicco Muli* f., CIL XIII 2738 és AÉ 1969–1970. 472: *Mulsus/a*, CIL XIII 5912: *Mullus*.

⁶⁵ A *Germanus* név Galliában viszonylag ritka, de Germania közelsége a derivált formák koncentrációját eléggé magyarázza, vö. pl. *Germanilla* CIL XIII 6806: egy germaniai helytartó Germániában született lánya.

⁶⁶ CIL XIII 3040, 8053.

27. ábra

elterjedése (28. ábra) teszi számunkra érthetővé, hogy válhatott *Parthicus* kelta környezetben személynévvé.

A galliai vagy a kelták lakta provinciákra jellemző nevekhez képest kisebb azoknak a latin neveknek a száma, amelyekre mint általánosan elterjedt, „reménytelen” nevekre pozitív értelemben úgy szokás hivatkozni, mint az uniformizáló római kultúra hatásának, negatív értelemben pedig úgy, mint a névkutatás haszontalanságának bizonyítékára. Bár e nevek egyes előfordulásai gyakran a leszármazás, a családi hagyományok vagy a helyi nyelv neveivel való rokonság alapján egyedileg megmagyarázhatók (így galliai anyagunkban is⁶⁷),

⁶⁷ *Magnus* pl. a *Mac-*, *Mag-* kelta nevekkel hozható össze, *Saturninus* a *Sat(1)-* kezdetűekkel, vö. *Saturninus* CIL XIII

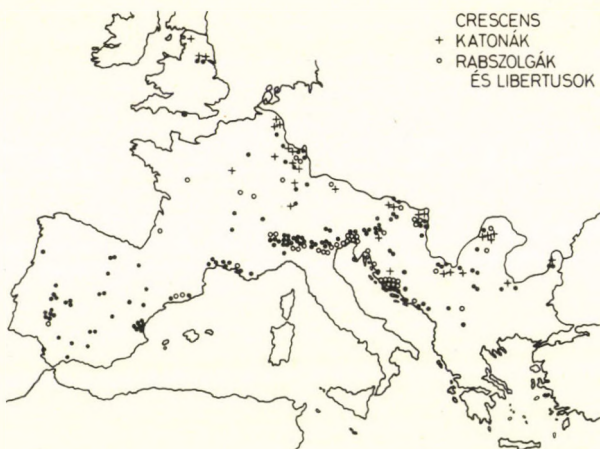

28. ábra

ez mit sem von le abból, hogy a római névadásnak valóban színtelenül általános részét alkotják. Inkább azt kell kérdeznünk, hogy általános elterjedésüknek van-e valami különleges oka. Látni fogjuk, hogy egy részüket a katonaság honosítja meg, és ez a hatás olyan erős, hogy a név eredeti szervilis színezetét is elhomályosíthatta, mint pl. a *Crescens* név esetében, amely a Földközi-tenger mellékén rabszolgák és libertusok neve volt, de a limesen a *servitutis maculát* úgy látszik, már nem érezték, mert ott a gyakoribb katonanevek közé került (29. ábra).

3399, *Ianuarius* a *Ian-* kezdetűekkel stb. *Verus* gyakorisági statisztikája is jól mutatja, hogy a *Ver-* praefixummal kapcsolatos.

29. ábra

Egyenletesen elterjedő, lényegtelen statisztikai szórással mindenütt gyakori nevek⁶⁸ galliai anyagunkban *Crescens*, *Festus*, *Felix*, *Florus*, *Fronto*, *Ianuarius*, *Lupercus*, *Magnus*, *Marcellinus*, *Marcellus*, *Martialis*, *Priscus*, *Rufus*, *Sabinus*, *Saturninus*, *Secundus*, *Severus*, *Verus*, *Victor*. Valamilyen egyéb megfontolás vagy egyértelmű utalás hiányában nem lehet e nevek viselőinek az eredetét megállapítani. Egy *C. Flavius Ianuarius*⁶⁹ afrikai, és valószínű, hogy *Rufus*⁷⁰ katonaként jutott a nevéhez. A nevek

⁶⁸ Nem osztályoztam azokat a töredékes, de latin neveket, amelyek kiegészítése többféle lehet: *Jnaris* CIL XIII 3039, *Jrnianus* 3083, *Procus*(?) 3097, *Procu*(...) 3100, *Fort* 11274.

⁶⁹ CIL XIII 3147.

⁷⁰ CIL XIII 3224.

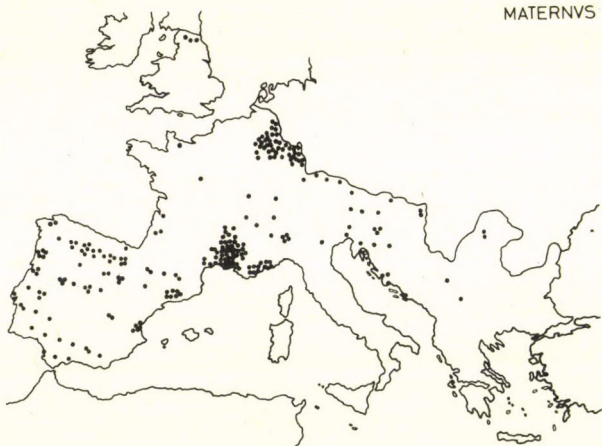
egyébként Itáliából terjedtek el,⁷¹ amire csupán azért kell figyelniünk, mert a „reménytelen” nevek egy másik, kisebb csoportja provinciális fejleménynek számít; Észak-Itáliában ritka vagy későn és szórványosan lép fel: *Apronianus*, *Carus*, *Censorinus*, *Marcianus*, *Marcus*, *Martinus*, *Maximilla*, *Victorinus*. Előbbi névlistánkkal összevetve az a tanulság adódik, hogy a derivált, primér jelentésüktől függetlenedő neveket (*Censor* > *Censorinus*, *Victor* > *Victorinus* stb.) a latin nyelv elterjedésének másod- és harmadlagos területein alakították ki. Nem vonatkozik ez természetesen az *-ianus* féle, hovatarozást, leszármazást stb. jelző nevekre.

A nagyon gyakori nevek egy másik csoportja, bár itáliai eredetű lehet, mint *Niger* és *Paul(1)us*, erősebb nyugat-európai sűrűsödést mutat annyira, hogy Noricumtól keletre való előfordulásaiknál a nyugati származás lehetősége is felmerülhet. Ilyen név *Lucanus*, *Maternus*, *Niger*, *Paternus*, *Paulus*, *Severinus* (főleg Dél-Galliában gyakori) és *Sextus* (főleg Noricumban). Típusként egy gyakoribb (30. ábra) és egy viszonylag ritkább (31. ábra) nevet mutatok be. Ennek a megoszlásnak az ellentéte, ha a gyakori név viszonylag sűrűbben jelentkezik Itáliától keletre: *Crispus*, *Iulianus*, *Maximinus*, *Maximus*, *Priscilla*, *Valentinus*. Ritka, de hasonló megoszlású *Cornificia*. Az illyricumi elterjedés azonban

⁷¹ A statisztika szerint (lásd a 9. jegyzetet) Észak-Itália vezet a *Festus*, *Marcellus*, *Priscus* és *Secundus* neveknél. Utóbbi kelta affinitását az árulja el, hogy Noricumban éppoly gyakori, mint Észak-Itáliában; a *Decimus* stb. nevekkel együtt valószínűleg a *Dec-Sec* kezdetű kelta nevek okozzák a gyakoriságot.

MATERNVS

30. ábra

LVCANVS
+ KATONÁK

31. ábra

tipikusan a hadsereg sajátos névadásából ered pl. a *Crispus* (32. ábra) és a *Iulianus* (33. ábra) neveknél. A keletre tolódó elterjedés arányára álljon itt két név mutatószámainak összevetése:

	Maximus	Valentinus
Britannia	116	0
Hispania	141	19
Aquitania	40	20
Lugdunensis	36	22
Belgica–Germania	28	18
Narbonensis	150	51
Észak-Itália	298	45
Raetia	60	30
Noricum	290	109
Pannonia	281	186
Dalmatia	344	103
Moesia Superior	268	243
Moesia Inferior	272	232
Dacia	294	262

Talán nem véletlen, hogy e két nevet galliai régiókban szenátori rangúak viselik.⁷² A Birodalom legfelsőbb, szűk rétegének névadásában az összeházasodások, messzeágazó kapcsolatok különösen a császárkor későbbi szakaszában könnyen elmosták a talán nam is eléggé előkelőnek érzett regionális színeket.

⁷² ITG 339: a 255. év praefectus urbi-ja és ITG 334: *Furia Valentina Eustathiola c. f.*

32. ábra

33. ábra

Utolsó és legkisebb csoportunkat a görög nevek alkotják. Három szabad születésű is van viselőik között: *Cosmis*, *Eustathiola* és *Telesphora*, a többség azonban valószínűleg rabszolga (*Colona?*, *Eutyc...*, *Hermadio*, *Hermantia*, *Megari?*, *Nymphidia*, *Pamphilus*, *Filom...*, *Sibylla*) vagy libertus (*Iulia Nicae*, *Candidus Nicator*, *Vibius Hermes*, *Philomusus Frontonis lib.*, *P. Aelius P. Aelii Numitoris lib. Eutyches*). A biztosan szervilis eredetűek között négy olyan nevet találunk, amely meglepő módon sajátosan nyugati névszokásra enged következtetni, mégpedig nagyrészt a császár familiájában: *Agathocles* csak a nyugati provinciákban szervilis név, a Dunánál szabad születésűek viselik,⁷³ *Asiaticus* Dél-Galliában és szomszédságában gyakori,⁷⁴ *Epicarpius*⁷⁵ és *Creticus*⁷⁶ hasonlóképp.

Talán nem elhamarkodott következtetés, ha osztályozásunk eredményeként egy nyugati kelta nyelvi alapra épült sajátos római kultúra kifejeződését látjuk a vizsgált névanyagban. E kultúra legfontosabb karakterisztikuma a kelta és a római elem termékeny egymásra hatása. A latin nevek egy része a kelta szubsztrátummal olyan vonatkozásban áll, amelynek megfelelőjét a kelta nevek latinositott

⁷³ CIL XII 174, XIII 3089. Tarraco 394. CIL III 7449 (mil. leg.), 8726. IGBulg 503, 870.

⁷⁴ Öt salonai előfordulásán kívül Nicopolis buleutái: IGBulg 516, 661, 678.

⁷⁵ CIL V 6694, XII 1970, XIII 3089.

⁷⁶ CIL II 2281, III 4499 (Trever!), V 6866 (a Szent Bernát-hágón átutazó libertus), XII 4836, 5872, XIII 3183, vö. *Creticianus* uo. 5932. Kivétel: CIL III 2536 + 8643 (Salona).

formáiban találjuk meg. A sokáig élő kelta nyelv mellé úgy került a latin, hogy használhatóvá tették a hagyományos névszokások számára, szuverén módon alakították, sőt gazdagították, amit a Galliára korlátozódó latin nevek és számos önálló képzés mutat. Azt mondhatnánk, hogy a vázolt sajátosságok minden provincia kultúrájára többé-kevésbé jellemzőek, hiszen mindenütt a bennszülött és a római elem viszonya, egymásra hatása határozta meg a terület kultúráját. Azt a fejlődést, amely Lugdunensis kultúráját kialakította, akár a normálisnak is nevezhetnénk, de kérdés, hogy tipikus volt-e és megtalálható-e a Birodalom minden részében. Ezt vizsgáljuk meg Dacia keleti felének névanyagán.

Dacia és a katonanevek kérdése

Mint mondtuk, Dacia keleti felének feliratos anyaga mennyiségi szempontból csaknem azonos a vizsgált lugdunensisivel, földrajzi eloszlása is azonos, amennyiben egyetlen nagyobb városi centrumban sem koncentráliódik.

Az első szembetűnő különbség a nem latin és nem görög nevek ritkasága. Míg Lugdunensisben az emberek egyharmada kelta nevet viselt, addig daciai anyagunkban az esetleg bennszülött, dáknak (is) tartható nevek száma a nulla felé tart. Ez úgy értendő, hogy még ha feltételeznénk is a thrák és a dák nyelv azonosságát, ami heves viták tárgya, területünkön helyi, tehát biztosan nem thraciai vagy

moesia i thrák név nem mutatható ki. A thrák nevek *Brisanus*,⁷⁷ *Esbenus*,⁷⁸ néhány név a gyakori *Muc-tövel*⁷⁹ (34. ábra), *Sola*⁸⁰ és *Zetzi*.⁸¹ Többen auxiliáris katonák, néhányan auxiliáris katonák feleségei. Ha a dák nyelv nem volt azonos a thrákkal, akkor a

34. ábra

⁷⁷ AÉ 1960. 218. DETSCHEW 88 példái mind Thraciából.

⁷⁸ CIL III 8040. DETSCHEW 165 thraciai példákkal, főleg a *Sappaei* és *Bessi* törzséből.

⁷⁹ CIL III 787 (vet. alae Frontonianae apja), 799 (eques alae Frontonianae), 809 (ugyane csapat katonájának felesége), AÉ 1960. 218. Mind Alsóilosva auxiliáris táborából.

⁸⁰ CIL III 787 (lásd az előző jegyzetet) DETSCHEW 465.

⁸¹ D. PROTASE, in: Studien zu den Militärgrenzen Roms II. (Köln-Bonn 1977) 385: Marosvécs, egy *sesquiplicarius alae Inlyricorum* felesége. Vö. DETSCHEW 178: Zeizas és 43: Sese alatt.

felsorolt nevek viselői mind Thraciából vagy Moesiából kerültek mint katonák és családjuk ide, ha a két nyelv lényegében azonos, akkor is gyanút kelt, hogy e nevek vagy a hapax nevek esetében a nevek analógiái kizárólag a Dunától délre találhatók.

Összességükben több van a kelta,⁸² illyr⁸³ és szír⁸⁴ nevekből, értelmezhetetlen hapax név viszont alig akad.⁸⁵ Az őslakosság névadásának tehát nincsen a feliratokon közvetlenül és biztosan megfogható nyoma. Nyilvánvalóan ezzel, ti. a bennszülöttek romanizálatlanságával magyarázható az, hogy szöges ellentétben a vizsgált galliai régióval, a latin névadásban sem fedezhetünk fel sajátosan dáciainak minősíthető elemeket. Voltaképpen csak két olyan nevünk van, amely Daciában és a vele határos moesia területen koncentrálódik, de egyik sem úgy, hogy a Birodalom más részén ne lenne az elterjedésnek még legalább egy centruma. A legmarkánsabb *Mucianus* (35. ábra), amely Kelet-Pannonia, Moesia és Dacia körén kívül még Észak-Itáliában gyakoribb, ahol a *Mucius* gentiliciumból származik. Kelet-Illyricumban viszont nyilvánvalóan a *Muc-* kezdetű thrák nevekből, különösen katonák körében gyako-

⁸² *Magiona* AÉ 1971. 380. *Amba* CIL III 1593: valószínűleg hispániai. Keltának tartom *Cittius Ioivai f.-t* CIL III 807. *Amba* idegen volta sírfeliratából is kiderül (*fecit in Dacia V annos*). A hapax *Bocinus* talán a hispán *Bocchus*ból (AÉ 1967. 405).

⁸³ *Mavida Epicadi f.* CIL III 7724. *Licco* AÉ 1960. 218.

⁸⁴ *Themaes* és *Thementianus* CIL III 804. (ala Frontoniana), *RGYSBL* egy palmyrai nyelvű és írású feliraton IDR II 346. Szír (= *Ammias*) vagy nyugati kelta *Iulia Ammia* CIL III 819.

⁸⁵ *Plicia (serva)* CIL III 1595. *Nerdo(?)* 7625.

35. ábra

ri névlatinositás.⁸⁶ Szórványosabb és nagyobb területre terjed ki a *Bonosus* név (36. ábra), amelynek gyakori keresztény előfordulásait nem tekintve a Birodalomban három góca volt: Afrika, Itália⁸⁷ és a dunai tartományok. Hasonlóan kevés a hapax latin cognomenek száma is: *Candidinus* és *L(a)elius*.⁸⁸

⁸⁶ Jellemző, hogy két germániai előfordulása közül az egyik katona (NESSELHAUF 184). Valószínűleg a rajnai legiók Severus kori al-dunai kiegészítésekor került oda. Lyonban egy thraciai katonát hívtak *Mucianusnak*: CIL XIII 1891. A pannoniai *Mucianusok* többsége is katona, az AÉ 1962. 109 feliraton szereplő civil viszont Thráciában született.

⁸⁷ Vö. KAJANTO 275.

⁸⁸ (*Aponius?*) *Lelius* CIL III 801, ala Frontoniana. A *Laelius* gentilicium Észak-Itáliában és Dalmatiában gyakoribb. Egyetlen hasonló névcsoport a *Lella*, *Lellavuc(us)*, *Lellua* Köln környékén:

A bizonyos területekre koncentrálódó, azokra jellemző nevek száma egyébként sem nagy. Jórészt nyugati kapcsolatot mutatnak, mégpedig a nevek területi megoszlása szerint úgy, hogy nemcsak a névadási szokást, hanem gyakran a név viselőjét is valamely Daciától nyugatra eső területről kell származtatnunk. A galliai anyagunkban elkülönített (hispaniai) galliai névcsoport (18. ábra) megfelelője Daciában *Herennianus*, *Primilla*, *Priscinus*, *Secundanus* és *Sennianus* (37. ábra); minden valószínűség szerint hispaniai *Maurina*.⁸⁹

Egy másik csoportot, amelynek nem volt megfelelője Galliában, talán mediterrán csoportnak nevezhetnénk, mert a tengerparttól terjed befelé úgy, hogy a limest vagy nem éri el, vagy pedig ott a viselők túlnyomóan katonák (38. ábra): *Ferox*, *Longinus*, *Longus*, *Macer*, *Mercurius*, *Montanus*, *Quadratus*. A *Crescens*hez hasonlóan ezek között is vannak olyanok, amelyek az elterjedés centrumában még rabszolganevek, de a limesen már katonanévvé váltak:⁹⁰ *Mercurius*, *Montanus*, *Quadratus*. Egyetlen név van közöttük, amely a limesen civil körben is használatos volt: Alsó-Moesiában a *regio Monta-*

CIL XIII 7789, 7899, 8228, 8411. NESSELHAUF 241. G. ALFÖLDY, Epigraphische Studien 5 (1968) 175 sz.

⁸⁹ Calpurnia CIL III 817. A *Maurina/us* név előfordulásai Hispaniában: CIL II 2013. Ephemeris Epigraphica VIII 139. ILER 6185, továbbá egy hispaniai legionárius Dalmatiában CIL III 6419 és egy Germaniában AÉ 1974. 451.

⁹⁰ Katonák: *M. Pompeius Ferox* CIL III 8048, *Claudius-Montanus* 1593 (lánya *Amba*, lásd a 82. jegyzetet) és *Aelius Quadratus* 800.

36. ábra

37. ábra

38. ábra

nensium vidékén nem véletlenül vált kedvelt névvé *Montanus*.⁹¹

Ehhez a csoporthoz hasonló elterjedésű, de Pannonia és/vagy Dalmatia vonalától nyugatra egy-egy helyen erős sűrűsödést mutató nevek alkotják végül azt a csoportot, amelynek viselői daciai területünkön legalább részben idegenek lesznek. Az egyszerűség kedvéért ezúttal is egy térkép szemlélteti e nevek elterjedését (39. ábra): *Atilianus*, *Firmianus*,⁹² *Homuncio*, *Pupula*, *Rufilla*, *Valerinus*. Látható, hogy a férfinévek sem igazán katonanévek, ha tehát az egy-egy daciai előfordulásból kettőt

⁹¹ CIL III 7437, 13 732. GEROV I, 33; 2, 266, 367, 384, 553. IGBulg 539, 681.

⁹² *Firimanus*nak írva AE 1978. 699.

39. ábra

katona visel,⁹³ akkor valószínű, hogy ezek nevében távoli hazájuk névadási szokásai tükröződnek. (*Homuncio* a *C. Iulius conductorok* családjának felszabadított rabszolgája, s mint ilyen szintén idegen.) A térképen egy Noricumból Északkelet-Pannónia felé terjedő koncentráció látszik, ami két további névre különösen jellemző: *Surianus* egyetlen centruma Noricum és Pannonia határvidéke, ahol a kelta *Surus* név derivátuma.⁹⁴ Noricumban rendkívül

⁹³ *P. Ael. Atilianus dec. ex sing. cos.* AÉ 1913. 54. *P. Caius Valerinus i(mmunis) leg. X. Fretensis* CIL III 7625.

⁹⁴ CIL III 956: a kiegészítés aligha lehet más, mint *Suria[nus]*. Mivel szabályszerű filiációnak látszik a névforma, kevésbé valószínű, hogy a *Syrus-Surus* derivátuma, ami Daciában egyébként kézenfekvő lenne.

gyakori (bár Hispániában, Észak-Itáliában és Narbonensisben is sűrű) *Successus*, Daciában egy noricum-i centurio örököse.⁹⁵ Végül még egy név nyugati származtatása látszik biztosnak: *Mansuetus*⁹⁶ Észak-Itáliában (ahol szervilis név), különösen pedig Dél-Galliában és Germaniában gyakori, a Duna-vidéken ritka.

A nyelvi vagy területi szempontból jellemezhető, és az esetek jelentős részében a személy eredeztetéséhez is támpontul szolgáló neveket daciai anyagunkban a feliraton említett embereknek kb. egynegyede viseli. Ez az arány egyrészt azért érdekes, mert galliai anyagunkban az embereknek kétharmada viselt így jellemezhető nevet, másrészt és főleg azonban azért, mert ott elenyésző kivétellel ezek a nevek épp Galliára voltak jellemzőek vagy Galliára is, Daciában a saját környékre jellemző nevek aránya még az egynegyeden belül is jelentéktelen. Ami eredet, kialakulás szerint meghatározható, az túlnyomó többségben Daciával nem határos nyugatabbi területek névadására jellemző.

A másik, ezzel bizonyára okozati összefüggésben álló aránybeli eltérés az, hogy míg Lugdunensisben az ún. reménytelen nevek — a statisztikailag nyugati vagy keleti túlsúlyt mutatókat is belevéve — az emberek egynegyedénél találhatók, addig Daciában ezeket a neveket az embereknek több mint a fele viseli.⁹⁷ Feltehető, hogy a terület kultúrájának és

⁹⁵ CIL III 1615.

⁹⁶ *Iulia Mansueta* (ala Frontoniana) CIL III 808.

⁹⁷ Itt it figyelmen kívül maradtak a töredékes nevek, mint *Decf* CIL III 802, 12603. *Postf* 14488, *Salf Janus* 8042,

társadalmának legfontosabb sajátossága tapintható ki rajtuk, ahogyan a galliai anyag legfontosabb karakterisztikumát a gallorómai névadásban ismerttük fel.

Általánosan és tömegesen elterjedt név *Candidus* (3), *Capito*, *Firmus*, *Fortunatus*, *Fronto*, *Germanus*, *Ianuarius* (2), *Iustinus* (2), *Iustus*, *Primus* (2), *Priscus*, *Proculus* (3), *Quintus* (3), *Rufina*, *Sabinus*, *Saturninus* (2), *Secundus*, *Severus* (4), *Vitalis* (2). Ritkább, de egyenletes szóródású *Pius*. „Provinciális”, tehát Itáliában nem vagy későn fellépő nevek *Iulius* (2), *Lucius*, *Marcianus* (3), *Marcus*, *Marinus* (2)⁹⁸ *Martinus* (2), *Victorinus*. Inkább a keleti (dunai) tartományokban koncentrálódó „általános” név *Aurelianus*, *Crispinus*, *Firminus*, *Iulianus* (2), *Maximinus*, *Maximus*, *Probus* (2), *Super*, *Valens* (3), *Valentinus*, *Valerianus* (5), *Viator*. E csoport mellé állítanám azokat, amelyek ritkábban általános elterjedésűek többé-kevésbé szembetűnő „keleti” túlsúllyal, ami azt jelenti, hogy az előfordulások Noricumtól keletre sűrűsödnek. Egyébként mind „provinciális” nevek: *Aeternalis*, *Antoninus* (3), *Gaius*, *Gemellina*, *Iovinus*, *Publius*, *Pulcher* (2), *Respectus*, *Titianus*, *Vitalianus* (2). A „nyugati” túlsúllyal elterjedő nevek *Atticus* (3), *Fuscus*, *Gratus*, *Paulinus*, *Rest[itutus?]*

Ul[Jianus 7719, Jurr(?)anis IDR II 400, Jiula 12552, Jvincia AÉ 1972. 482.

⁹⁸ *Marinus* szír értelmezése mellett legalább annyira figyelembe veendő nyugati kelta kedveltsége, pl. CIL XIII 8736 (Tolosa) és VORBECK 87 (Elusa). A szírektől független előfordulás Pannóniában RIU 717. A név lehet latin, esetleg kelta és csak ezek mellett szír is.

és *Sextus*, „nyugati”, „provinciális” *Avitus* (2), *Domit(i?)us*, *Mar(i?)us*, *Quintilianus*, *Saecularis*, *Serenus*.⁹⁹

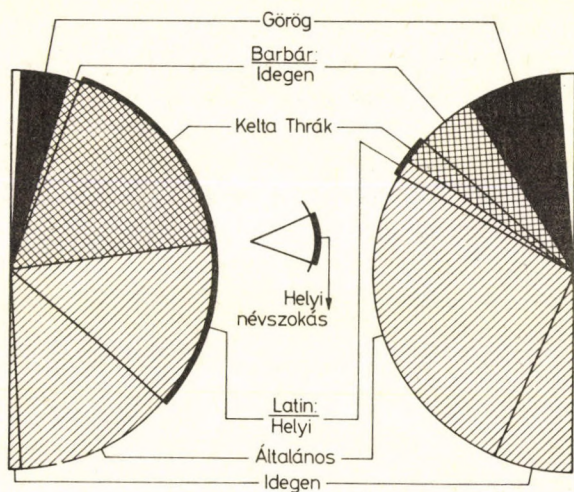
A hellénizált tartományok közelsége és az onnan való bevándorlás elegendő magyarázat arra, hogy görög neveket sokkal többen viseltek, mint Galliában. Katona alig van közöttük, rabszolga és libertus annál több.¹⁰⁰

Összevetve a különböző névadási típusok arányát Lugdunensis és Dacia általunk megvizsgált részében (40. ábra), a legfontosabb eltérés a helyi sajátosság meglétében, illetve hiányában mutatkozik. Diagramunk daciai félkörén „helyi” jelzéssel a thrák,

⁹⁹ Ritkaságuk és szórványosságuk, részben többféle értelmezhetőségük miatt csak itt sorolok fel néhány további nevet: *Lollianus* és *Brutus* (mesternevek, AÉ 1961. 87), *Vitalianus* CIL III 791, *Laet[ill?]us* 811. Az 1592a=8034 sírkövön *Vetera* leheta *Vetus* vulgáris femininuma (vö. *Veta* CIL III 4474), és akkor a „nyugati” nevek közé tartozik, vagy *Vetera(nus)*, ami Észak-Itáliában és dunai szomszédságában ismert.

¹⁰⁰ [*Am]arantus*, *Carpilla*, *Castor*, *Chrysanthus* (*lib.*), *Dardan(us)*, *Demetrius*, *Diomedes*, *Dionysia*, *Apollonius* (3, ebből egy *lib.*), *Helpis* (*lib.*), *Encolpius*, *Eros* (*servus?*), *Euanthus*, *Euctichus*, *Gorgius* (*miles*), *Arpoc[ras]* (*Augustalis*), *Hera*, *Hermeros*, *Hylas* (*vicesimarius*), *Men[ ]*, *Nicanoris(?)*, *Phoebus*, *Fronime*, *Plotina*, *Steph[ ]*, *Zeno*, *Zoilus* (*actarius numeri*), *Zoticus* (2, egyik *servus vilicus procuratoris*). A sokszor tárgyalt *Zenoviust* (CIL III 1617; AÉ 1950. 15; 1960. 367 stb.) nem sorolom ide. A templomi mécses függesztőláncához tartozó áttört bronzdisz bármely 4–5. századi keresztény (germán ariánus) nép kultuszfelszereléséhez tartozhatott, amit bevándorlásukkor magukkal hoztak, Moesiából hozhattak vagy akár raboltak. Egy nemrég közölt porolissumi agyagedény-töredéken olvasható azonos szövegű és betűformájú szöveg a közismert *Zenovius*-bronzról másolt hamisítvány.

40. ábra

valamint az olyan több centrumos neveket jelöltük, amelyeknek egyik centruma Kelet-Illyricum volt, míg a lugdunensisi félkörön a „helyi” nevek csoportja nagyobb részt kelta és gallorómai nevekből állt. A helyi vonások hiánya Daciában és ezzel együtt a karakterisztikum nélküli névadás túlsúlya nem magyarázható azzal az egyszerű formulával, hogy Dacia a birodalom egyik klasszikus telepes tartománya volt, ahova *ex toto orbe Romano*¹⁰¹ jöttek bevándorlók. A Daciától távolabb eső területekre jellemző latin, továbbá a görög, valamint a barbár (kelta, illyr, szír) nevek viselőinek nagy száma természetesen ebből adódik, de az abszolút

¹⁰¹ *Eutropius, brev. VIII. 6, 2.*

többséget kitevő „általános” latin nevek más értelmezésre szorulnak. Nem elégedhetünk meg azzal a kényelmes magyarázattal sem, hogy ezek a nevek az uniformizáló romanizmus produktumai, mert akkor arra kellene magyarázatot találnunk, hogy ez az uniformizálódás Lugdunensisben miért nem érvényesült ekkora mértékben.

A nagyon gyakori vagy egyenletes szórásban terjedt nevek arányát összevetve eltérések és egyezések találhatók:

	LVG	DAC
„általános”	62	35
„provinciális”	12	12
„nyugati” túlsúlyú	15	16
„keleti” túlsúlyú	11	37
	100%	100%

A két középső kategória azonos részesedése azért feltűnő, mert nyugaton a nyugati túlsúlyú nevek nagyobb arányát várnánk, ahogyan Daciában a keleti túlsúlyúak valóban többségben vannak. A másik érdekesség az „általános” nevek kisebb részesedése Daciában; az „általános” és a „keleti” nevek egyébként azonos együttes részesedése (73 : 72%) talán abból ered, hogy Lugdunensisben a „keleti” nevek szerepét jórészt az „általános” nevek vették át. Talán azért, mert Lugdunensisben kevés volt a katona, daciai anyagunkban ellenben nagyon is sok; az általános nevek felét katona viseli, míg a regionálisan jellemezhető nevek viselőinek csak

egyötöde katona. Ha kimondjuk, hogy az általánosan elterjedt és nagyon gyakori neveket a hadseregben uralkodó névszokások terjesztették, akkor érthetővé válik a fenti táblázat látszólagos ellentmondása. Mivel a „nyugati” nevek is a katonai névadáshoz tartoztak Daciában, azért van belőlük Galliához viszonyítva sok, mert nyugatról is kerültek ide katonák, míg a „keleti” nevek részesedése azért nagyobb, mert általában sok a katona Daciában. Ezzel egyúttal azt is állítottuk, hogy a katonai névadásnak, minden színtelensége mellett is, volt bizonyos helyhez, tartományokhoz vagy akár csapatokhoz is kötött sajátossága; vannak nemcsak „általános”, hanem regionálisan jellemezhető katonanevek is. Ha Dacia keleti felének feliratokon megfogható társadalmára és kultúrájára a katonai elem dominanciája jellemző, akkor végezetül ezt a katonai névadást kell szemügyre vennünk.

Egyiptomi papiruszokon maradtak ránk olyan levelek, amelyekben a hadseregbe besorozott egyiptomiak értesítik a csapathoz érkezésükről családjukat. Közismert pl. *Apion*, *Eumachos* fiának levele apjához, amelyet így zár: „nevem pedig *Antonius Maximus*”.¹⁰² A külső oldalon, feladóként még régi nevét adja meg; a régi és az új név együttes feltüntetése nem ritka,¹⁰³ Daciában pl. *Aurelius Vales qui et Esbenus*.¹⁰⁴ Nem tudjuk, hogy katona

¹⁰² Magyar fordítással MORAVCSIK GYULA közölte: A papiruszok világából (Bp. 1942) 126, 64. sz.

¹⁰³ *Iulius Longinus Doles Biticenti f. Bessus* CIL II 2984, *Longinus Biarta Bisae f. Bessus* CIL XIII 8312 stb.

¹⁰⁴ CIL III 8040 = IDR II 323.

volt-e, de valószínű, mert polgárjog-adományozáskor civilek ritkábban cserélték ki cognomenüket is. A névváltoztatás vagy pontosabban a név anyakönyvi rögzítése a besorozási formások része volt, mert amikor az újoncok a csapathoz kerültek, már új nevükön küldik oda őket, ahogyan ezt újonckísérő levelekből tudjuk.¹⁰⁵

Az említett *Esbenus* új neve, *Vale(n)s* az egyik leggyakoribb katonanév az alsó Duna limesén, ahonnan több katonanév sor is fennmaradt.¹⁰⁶ Egyetlen évjáratban is annyi *Valens* van, hogy csak a katonai bürokrácia anyakönyvezési gyakorlatával magyarázható. A *Valens* név rendkívül ritka Dél-Galliában,¹⁰⁷ ennek ellenére egy arelatei legionárius ezt a nevet viseli Britanniában.¹⁰⁸ Nem volt divatos a *Fronto* név Noricumban, de Britanniában egy celeiai katona ezt a nevet kapta.¹⁰⁹ Celeia környékén nem fordul elő a *Capito* név sem, de egy oda való másik katonát így hívtak Germaniában.¹¹⁰ *Sextus* hiányzik a Pannoniától keletre eső provinciákban, mégis egy évjárat két moesia-i katonája *Sextus*.¹¹¹

¹⁰⁵ Pl. S. DARIS, Documenti per la storia dell' esercito romano in Egitto (Milano 1964) 41, 4. sz. (P. Oxyr. VII. 1022).

¹⁰⁶ CIL III 6178, 6179, 7449, 14 507 stb.

¹⁰⁷ Amit talán majd annyiban kell pontosítanunk, hogy a *Valentinus* név egy Galliát É–D irányban átszelő vonaltól nyugatra csaknem kizárólag női névként fordul elő. Talán a *Valens* femininumának fogták fel.

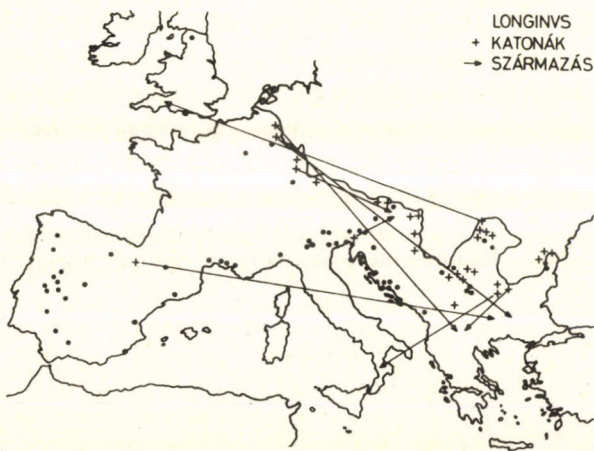
¹⁰⁸ RIB 500.

¹⁰⁹ RIB 479.

¹¹⁰ CIL XIII 7029.

¹¹¹ CIL III 14 507: mindkettőnek origója Scupi.

Dalmatiában az *Albanus* név ritkán és későn bukkan fel,¹¹² az 1. században mégis két aequumi katona viseli ezt a nevet Carnuntumban.¹¹³ A *Niger* nevet Germaniában dél-galliai eredetű katonák,¹¹⁴ Pannoniában ellenben egy germaniai katona viseli.¹¹⁵ Az ilyen egyedi eseteknél fennáll a véletlenek túlértelmezésének a veszélye. Vannak azonban igen nagy számban nevek, amelyeket egyes vidékeken kizárólag katonák viselnek, mint *Longinus* (41. ábra), *Longus* (42. ábra), *Magnus* (43. ábra), *Marcianus* (44. ábra) az alsó dunai limesen. Ugyanígy jellemző rajnai katonanév a *Germanus* (45. ábra).

41. ábra

¹¹² CIL III 1792, 8344, 12 747.

¹¹³ CIL III 14 358¹⁴, VORBECK² 235.

¹¹⁴ CIL XIII 4407, 7234, 8097.

¹¹⁵ CIL III 3286.

42. ábra

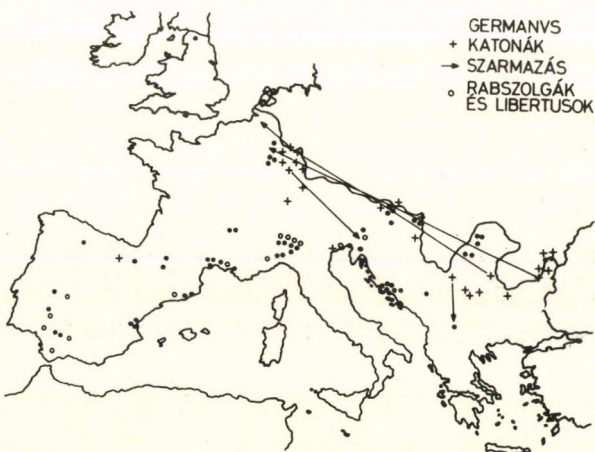

43. ábra

44. ábra

45. ábra

Úgy látszik, hogy nemcsak olyan általánosan használt újoncnevek voltak, mint *Valens*, hanem egyes sorozókörzeteknek, tartományoknak, sőt csapatoknak is megvoltak — esetleg időlegesen, divatként — a preferált neveik. *Proculus* Carnuntumban egymást váltó csapatokban az 1. század végén és a 2. század elején gyakori;¹¹⁶ ugyanez a név Moesia Superiorban katonáknál egyáltalán nem fordul elő, Moesia Inferior egyik legiójában annál inkább,¹¹⁷ holott ez az egyébként nagyon gyakori név¹¹⁸ ugyanott civileknél ritka. Az aquincumi legióban a 3. század elején szinte tömegesen jelentek meg a *Carusok*,¹¹⁹ holott a név Kelet-Pannoniában egyébként nem volt divatos. Mintha egy tartomány helytartói hivatalának és nem egy csapatnak a névadási szokását mutatná viszont a *Candidus* név, amely katonanévként különben ritka, de Pannonia Inferior két legiójában a 3. század elején annál gyakoribb.¹²⁰

Candidus talán a *candidatus* (centurio-jelölt) katonai értelmével függ össze, ahogyan sok katonanév jelentése a katonai élettel vagy az ember külsejével kapcsolatos. Némely név egyszerűen így kerülhetett

¹¹⁶ CIL III 11 231, 11 239, 13 483a. AÉ 1929. 212; 1934. 266, 267. VORBECK 102.

¹¹⁷ Legio V. Macedonica: CIL III 6178 (háromszor), 6179 (kétszer), 12 411.

¹¹⁸ KAJANTO 176 csak a CIL anyagából 1200-nál többet számolt össze.

¹¹⁹ CIL III 3451, 3457. RIU 879. AÉ 1962. 110; 1965. 122; 1975. 691 és L. BARKÓCZI, Acta Archaeol. 16 (1964) 105/56 sz.

¹²⁰ CIL III 3524, 3948, 4326, 4440. RIU 441, 526.

be a katonai névtárba, de más körülmények, sőt olykor a helyi névdivat is szerepet játszhatott. *Fuscus* például Nyugat-Hispániában sűrűn használt név volt; egy ott szolgáló thrák (Serdus) katona valószínűleg így kaphatta ezt a nevet.¹²¹ A fantáziátlan hivatali gyakorlat produkálta a sok *Iulius Iulianust*, *Valerius Valerianust* és *Aurelius Aurelianust* vagy ezek kombinációit.¹²² Mivel a névcseré a sorozással szorosan összefügg, a tartomány minden kori helytartójának neve is divattá válhatott a sorozást végző hivatalban, bár ezt fantáziadús proszopográfiai kombinációk nélkül ritkán lehet bizonyítani. A *Quadratus* név, mint láttuk, Pannóniától keletre ritka, pontosabban csak katonák viselik. De ők sem sokan, és ezért feltűnő, hogy egy *Ummidius Quadratus* alsó-moesiai helytartóságát követően 155-ben a legio XI. Claudia két katonáját is így hívják, sőt az egyik gentiliája is *Umi(dius)*.¹²³

¹²¹ AE 1928. 165.

¹²² Terjedelmi okokból nem részletezzük. A katonai névadásnak a 2. század végétől kezdve egyik legmarkánsabb vonása. A *Iulianusok* és *Valerianusok* többsége Daciában és Pannóniában katona.

¹²³ CIL III 7449. További *Quadratus* katonák Moesiában Inscriptiile din Scythia Minor V (Bukarest 1980) 110, Daciában CIL III 800. Egyelőre megmagyarázhatatlan, hogy az 1. század végén eltűnt *Antistius Vetusok* nevét miért viseli 130 táján egy katona Moesiában (CIL III 6178). Ugyanebben a legióban a *Vetus* név még egyszer felbukkan (CIL III 894): e két előfordulás teljesen elszigetelt a viszonylag ritka név nyugati és mediterrán elterjedésétől.

Itt csak olyan neveket hoztunk példaként a katonai névadásra, amelyeket fentebb, mint galliai vagy daciai anyagunkban előforduló neveket osztályoztunk. Egy kimerítő gyűjtés és elemzés még hátravan. De talán az elmondottakból is következik, hogy Dacia keleti felének csapatait más tartományokból, idegenből sorozták. Azt a kézenfekvő ellenvetést, hogy épp a színtelenül általános nevek mögött bennszülött katonákat sejthetünk, akik dák nevük helyett kapták ezeket a neveket, könnyen cáfolni lehet. Először: bár kis számban, de vannak nem latin nevek is a kelet-dáciai katonák nevei között. Ezek azonban vagy biztosan nem helyi barbár nevek (pl. *Cittius Ioivai*, *Zoticus*, *Zoilus*, *Themaes*), vagy pedig a Dunától délre fekvő thrák névadásba illenek. Másodszor: a katonák nevei között, más nyugatabbra eső területek jellegzetes latin neveit is megtaláljuk, fordítottjára azonban nincsen példa:¹²⁴ a katonák sem viseltek a környékre jellemző neveket. Harmadszor: ma már kivételesen nagy számban ismerjük Daciából az ún. katonai diplomákat, de egy sincsen, amelyet bennszülött dák katonának állítottak volna ki. Negyedszer és különösképp: ha a lugdunensisi

¹²⁴ Értve ezen azokat az eseteket, amikor a katona olyan nevet visel, amely szolgálati helyére jellemző, pl. *M. Ulpius Lellavuc(us) mil. leg. XXX. U. V. CIL XIII 7789*, lásd a 88. jegyzetet. Daciai példa lehet *M. Ulpius Gemellinus* a legio VII. Claudia 196-ban elbocsátott katonáinak jegyzékében (CIL III 14 507). Z-re rövidített origója Zermizegethusa vagy Zerna (= Dierna) lehet, mindkettő daciai város. az egyébként nagyon általános *Gemellinus* név Daciában is gyakori.

fejlődést a normálisnak tekintettük, akkor a daciai annyiban nem az, hogy egy másik típusba sorolandó. A fejlődés e típusban akkor tér el a „normálistól”, amikor nem alakul ki helyi sajátosság. Nyilvánvaló azért, mert a feliratot állító társadalmi réteg továbbra is idegenekből állt; ezek az idegenek vagy távoli hazájuk névszokásait hozták, vagy a katonai névadást tartósították. A daciai feliratos anyagnak ezt a sajátosságát még jobban aláhúzza egy statisztikai jellegzetesség, amely Dacia e részét hasonlítóvá teszi pl. a Hadrianus-falhoz Britanniában¹²⁵: a feliratok igen jelentős részét lovagi rangú tisztek állították.¹²⁶ Ezek neveit itt figyelmen kívül hagytuk, mivel nyilvánvalóan nem jellemezhetik a helyi névszokásokat.

*

Lugdunensisben kialakult egy sajátos, mással össze nem téveszthető névadási szokás, amelyben a

¹²⁵ Vö. M. BIRÓ, *Acta Archaeol.* 27 (1975) 11–. A britanniai lovagokról legutóbb A. BIRLEY, *The People of Roman Britain* (London 1979) 57–, akinek részletmegfigyelésekben gazdag kitűnő munkája jó példa arra, hogy az egyedi adatok bármely gondos elemzése nem oldja meg az adattömeg belső tagolódásának, feltűnő aránytalanságainak problémáját.

¹²⁶ Ezek (összesen 22 feliraton): CIL III 786, 789, 793, 945, 946, 947, 1619, 6257, 7718, 8030, 14 486. AÉ 1958. 309, 310; 1967. 402, 416, 417; 1971. 379; 1974. 564; 1975. 721, 722; 1978. 698. Ehhez járulnak még — szintén a Hadrianus-falhoz hasonlóan — a helytartók és procuratorok feliratos emlékei, mint CIL III 1625, 13795–13796. AÉ 1950. 16; 1978. 678 = 1977. 666. IDR II 210. stb.

helyi kelta nyelvi alapnak meghatározó szerepe volt. Tévedés lenne azonban ebben a kultúrában, amelyre a keltaság oly erősen nyomta rá a bélyegét, a római kultúrával szembeni ellenállást felfedezni, ahogyan ezt manapság szívesen hangsúlyozzák (a helyi kultúra „ellenállása” a rómaival szemben pl. napjaink észak-afrikai kutatásában kedvelt téma). Ellenkezőleg: Lugdunensisben létre tudott jönni egy olyan társadalom, amelynek kultúrájában a kelta és a római elem nem állt szemben egymással, és egyik sem vált kizárólagossá. Az új polgárok nem vettek fel számukra tartalmatlan és idegen italikus családneveket, hanem a családnév számukra új római szokását saját törzsi hagyományaikhoz idomították, amikor az apanévből képzett jelzőből csináltak gentiliciumot, cognomenként pedig vagy megtartották kelta nevüket, vagy pedig ahhoz közelálló latin nevet választottak, gyakran úgy, hogy a névben a kelta és a latin elem elválaszthatatlanul összeolvadt. A helyi és a római elemek ilyen ötvöződésének feltétele az volt, hogy mindkét fél részéről meglegyen a hajlandóság a közeledésre. A bennszülött elem aktív részvétele Daciában hiányzott, és bizonyára hiányzott még a Birodalom sok más részében is. Dacia keleti felében az idegen katonaság maradt a helyi társadalom egyetlen római szokásokat követő rétege. Ha a római kultúrával szembeni ellenállásról valahol beszélni lehet, akkor a fejlődés e típusában indokolt. E típusban az „ellenállás” nem a lokális vonások jelentkezésében, hanem a római elem kizárólagosságában nyilvánul meg.

A Birodalomban sok sajátos, mással össze nem téveszthető kultúra alakult ki. A provinciális archaeológia e kultúrák sok karakterisztikumát meghatározta, bár csak ritkán sikerült megtalálni az értelmes közeputat az általános római és a helyi vonások eltúlzása között. Ezeket a túlzásokat napjainkban a nemzeti identitáskeresés tévútjai is táplálják. Előadásomban arra kívántam példákat hozni, hogy a személynevek segítségével nemcsak egy-egy terület kultúrájának sajátosságait tudjuk új módon megközelíteni, hanem e kultúrákat a szociális struktúrával is összefüggésbe hozhatjuk. Lugdunensis és Dacia tartományok egy-egy részének névanyagában olyan különbségeket állapíthattunk meg, amelyek csak a helyi társadalom struktúrájának gyökeres eltéréseivel magyarázhatók. A személynevekkel való ilyen munka némileg hasonlít ahhoz, ahogyan a régészet, ha nem elégszik meg ötletszerűen válogatott analógiákkal és nem korlátozza magát a datáló leletekre, egyes tárgytípusokat vizsgál abból a célból, hogy egymástól eltérő struktúrákat határolhasson el.¹²⁷ Aprólékos és hosszadalmas munka ez, amelynek feltételét a készülő teljes névgyűjtemény fogja megteremteni: *in arto et inglorius labor*, ahogyan Tacitus érezte a római Birodalommal való foglalkozást.

¹²⁷ A névkutatás ilyen irányát SOLIN (i. m.) nem véletlenül, de nem egész pontosan „prähistorisch-areale Namenforschung”-nak nevezi.

RÖVIDÍTVE IDÉZETT IRODALOM

AÉ	L'Année Épigraphique
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum
DETSCHEW	D. DETSCHEW, Die thrakischen Sprachreste (Österr. Akad., Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung XIV. Wien 1957).
ESPÉRANDIEU	E. ESPÉRANDIEU, Inscriptions de Gaule Narbonnaise (Paris 1929).
FINKE	H. FINKE, Neue Inschriften. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 17 (1927) 1, 198.
GEROV	B. GEROV, Romanizmat meždú Dunava i Balkana I–II. Godišnik na Sofijski Universitet, Istoriko-Filologičeski Fakultet, 45 (1948–1949), 48 (1952–1953).
HAE	Hispania Antiqua Epigraphica
IDR	Inscriptiile Daciei Române
IG	Inscriptiones Graecae
IGBulg	G. MIHAILOV, Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae
ILER	J. VIVES, Inscripciones de la España Romana (Barcelona 1971–1972).
ITG	P. WUILLEUMIER, Inscriptions Latines des Trois Gaules (XVII ^e Supplément à „Gallia”, Paris 1963).
KAJANTO	I. KAJANTO, The Latin Cognomina (Commentationes Humanarum Litterarum, XXXVI. 2., Helsinki 1965).
KERÉNYI	KERÉNYI A., A dáciai személynevek (Dissertationes Pannonicae I, 9., Bp. 1941).
LEBER	P. S. LEBER, Die in Kärnten seit 1902 gefundenen römischen Steininschriften

- ten (Aus Kärntens römischer Vergangenheit, Heft 3. Klagenfurt 1972).
- NESSELHAUF** H. HESSELHAUF, Neue Inschriften aus dem römischen Germanien und den angrenzenden Gebieten. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 27 (1937) 51.
- Nomenclator** A. MÓCSY – R. FELDMANN – E. MARTON – M. SZILÁGYI, Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisalpiniae cum indice inverso (Dissertationes Pannonicae III. 1., Bp. 1983).
- RIB** R. G. COLLINGWOOD – R. P. WRIGHT, The Roman Inscriptions of Britain. I. Inscriptions on Stone (Oxford 1963).
- RIU** Die römischen Inschriften Ungarns
- Tarraco** G. ALFÖLDY, Die römischen Inschriften von Tarraco (Madrider Forschungen Bd. 10., Berlin 1975).
- VORBECK** E. VORBECK, Militärinschriften aus Carnuntum (Wien 1954). VORBECK² = 2. kiadás, Wien 1980.

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda főigazgatója

Felelős szerkesztő: Klaniczay Júlia

A tipográfia és a kötésterv Löblin Judit munkája

Műszaki szerkesztő: Érdi Júlia

Terjedelem 3,95 (A/5) ív — AK 1797 k 8588

HU ISSN 0236-6258

14149 Akadémiai Kiadó és Nyomda

Felelős vezető: Hazai György

